

РАМКА ФІНАНСОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Зміст

I. Пояснювальна записка	3
1.1. Вступ	3
1.1.1. Контекст та цілі	3
1.1.2. Можливі випадки використання.....	3
1.1.3. Розвиток Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України	4
1.2. Навігація по структурі фінансових компетентностей.....	4
1.2.1. Структура Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України	4
1.2.2. Наскрізнi лiнii Рамки фiнансових компетентностей дорослого населення України	6
1.2.3. Інструменти для відбору компетентностей відповідно до потреб користувача	8
1.3. Наступні кроки.....	8
1.3.1. Сприяння впровадженню Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України	8
1.3.2. Розробка Рамки фінансових компетентностей для дітей та молоді	8
II. Структура Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України	9
ДОДАТКИ	41
Додаток А. Глосарій	41
Додаток Б. Основні нормативні акти, що регулюють надання фінансових послуг фізичним особам	43

I. Пояснювальна записка

1.1. Вступ

1.1.1. Контекст та цілі

Цей документ представляє узагальнену систему фінансових компетентностей дорослого населення України (18+ років), створення якої передбачено Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 року¹.

Роботу над створенням Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України (далі – Рамка компетентностей) розпочато у 2021 році Міжвідомчою робочою групою, до якої входили представники Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Міністерства освіти і науки України.

Під час розроблення Рамки компетентностей за основу взято еталонні моделі фінансових компетентностей OECD (2016), G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults² і European Union/OECD (2022), Financial competence framework for adults in the European Union³, які доповнено та адаптовано до контексту України.

Фінансова грамотність – комплекс знань, вмінь, навичок, ставлення та поведінки людини, потрібних для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень і для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту⁴.

Метою Рамки компетентностей є сприяння спільному розумінню фінансових компетентностей для дорослих серед державних органів влади, навчальних закладів, приватних організацій та окремих громадян. Підтримуючи зусилля з підвищення фінансової грамотності, цей документ має на меті зробити внесок у загальну мету поліпшення фінансового добробуту особистості.

Рамка компетентностей доступна для добровільного використання державними органами, приватними організаціями та громадянським суспільством. Цей документ також може бути використаний для підтримки розвитку Національної стратегії розвитку фінансової грамотності.

Рамка компетентностей створена не як навчальна програма, а як концептуальна основа, на якій можна будувати державну політику у сфері підвищення фінансової грамотності. Цей документ містить набір компетентностей, орієнтованих на результати, які можна використовувати для:

- підтримки впровадження заходів, передбачених Дорожньою картою Національної стратегії розвитку фінансової грамотності;
- підтримки розроблення програм фінансової освіти та навчальних матеріалів й інструментів фінансової освіти. Це також могло б підтримати включення фінансової освіти до навчальних програм для закладів вищої освіти, інформувати про розроблення тренінгів для вчителів і підтримувати навчальні матеріали та програми, спеціально розроблені для допомоги уразливим у фінансовому плані групам. Це також може стати основою для організації приватних або громадських кампаній з підвищення фінансової обізнаності;
- полегшення оцінки та самооцінки рівня фінансової грамотності та оцінки ініціатив з фінансової грамотності.

Рамка компетентностей доступна у двох версіях: версія Word для друку, що включає всі компетентності, і версія Excel, що дає змогу користувачам вибирати компетентності відповідно до своїх потреб.

1.1.2. Можливі випадки використання

Використовуючи Рамку компетентностей для розроблення політики та ініціатив, розробникам освітніх програм може знадобитися визначити вибір найбільш релевантних компетентностей у структурі для розроблення програм, ресурсів та інструментів, пристосованих до конкретних потреб учасників. Цей документ є інструментом для підтримки практиків у створенні власних навчальних програм, також її легко можна адаптувати для задоволення потреб конкретних життєвих ситуацій або цільових груп.

Наприклад, майбутні користувачі Рамки компетентностей зможуть обрати та відібрати найбільш релевантні компетентності для деяких

¹ Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>

² OECD (2016), G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf>

³ European Union/OECD (2022), Financial competence framework for adults in the European Union, <https://www.oecd.org/finance/financial-competence-framework-for-adults-in-the-European-Union.htm>

⁴ OECD (2020), OECD Council Recommendation on Financial Literacy, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>.

конкретних “етапів життя”. Особа, яка отримує свою першу зарплату, повинна мати набір компетентностей, що стосуються фінансової звітності (подання платіжних квитанцій для подальшого використання), заощаджень (розуміння важливості регулярного відкладання грошей) і пенсії (розуміння важливості планування пенсій з молодого віку). Інший приклад включає прийняття рішення про іпотеку для придбання свого першого житла: це важливе фінансове рішення передбачає розуміння основних особливостей іпотеки як фінансового продукту та розуміння фінансових наслідків цього зобов’язання, включаючи вплив на майбутні наявні доходи та наслідки непогашення кредиту (наприклад, звернення стягнення на предмет застави).

Іншим можливим використанням Рамки компетентностей може бути вибір і виділення найбільш релевантних компетентностей для деяких конкретних цільових груп, наприклад жінки, літні люди, молодь, групи з низьким рівнем доходу або інші групи, які можуть бути фінансово вразливими.

1.1.3. Розвиток Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України

Успішне застосування Рамки компетентностей залежатиме від здатності побудувати спільне

розуміння та сформуванню бажання зацікавлених сторін використовувати цей документ для інформування та здійснення внеску в розвиток фінансової грамотності. З огляду на це було важливо на ранній стадії співпрацювати з експертами та провайдерами фінансових послуг, які в кінцевому підсумку використовуватимуть цей документ. Тому разом із Міжвідомчою робочою групою активну участь у роботі над створенням Рамки компетентностей брали:

- Експертна рада з фінансової грамотності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – спеціальний дорадчий орган Фонду гарантування вкладів, основними завданнями якого є участь у формуванні політики Фонду з розвитку фінансової просвіти, зокрема щодо поширення знань про систему гарантування вкладів фізичних осіб, методологічна та аналітична підтримка ініціатив Фонду в цій сфері. До складу Ради входять експерти з питань фінансової грамотності, науковці та фахівці, які мають відповідний досвід;
- Ліга амбасадорів фінансової грамотності – об’єднання фахівців, які системно і активно займаються фінансовою просвітою шляхом проведення навчальних заходів різних форматів (онлайн, ігрових, лекційних тощо) по всій території України.

1.2. Навігація по структурі фінансових компетентностей

1.2.1. Структура Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України

У загальній структурі Рамки компетентностей компетентності поділені на чотири змістові сфери: гроші та угоди, планування та управління фінансами, ризики та винагорода, а також фінансовий ландшафт. Ці змістові розділи потім були розділені на теми та підтеми.

Для кожної компетентності розглядаються три виміри: (i) Обізнаність, знання та розуміння; (ii) Навички та поведінка; (iii) Упевненість, мотивація та ставлення.

Перший вимір “Обізнаність, знання та розуміння” охоплює компетентності, пов’язані зі знаннями чи інформаційними аспектами (знати певну інформацію чи бути обізнаним з темою).

Другий вимір “Навички та поведінка” описує компетентності, пов’язані з вміннями, діями та звичками, мета яких поліпшення особистого фінансового добробуту.

Третій вимір “Упевненість, мотивація та ставлення” – охоплює внутрішнє прийняття рішень, яке підтримує або перешкоджає фінансовій поведінці для досягнення або підтримки фінансового добробуту.

Гроші та угоди

Ця тематична сфера охоплює теми знань, навичок та ставлення, пов’язаних з різними формами грошей і валют; доходами; інфляцією, цінами, платежами та покупками; а також тему важливості фінансових записів і договорів.

Основна мета розділу “Гроші та угоди” – установити та визначити компетентності, потрібні для розуміння різних характеристик грошей, як отримати їх як дохід, як обміняти їх на товари та послуги, а також важливість відстеження та обліку.

Ці теми охоплюють деякі з найбільш базових і фундаментальних компетентностей. Розуміння характеристик грошей дуже важливо, оскільки гроші лежать в основі фінансового добробуту і вони можуть приймати різні форми. Компетентності,

пов'язані з доходами, є важливими для фінансової стійкості та стосуються багатьох інших компетентностей, зокрема бюджетування, заощадження та виходу на пенсію.

Компетентності в підрозділі “Платежі, ціни та покупки” мають на меті охопити сфери, пов'язані з обміном грошей на послуги і продукти та переказом грошей. Особа з цими компетентностями шукатиме найбільш вигідні ціни на продукти та послуги та найефективніші методи їх придбання.

Нарешті, останній підрозділ “Фінансові звіти та договори” охоплює фінансові договори та записи, які є основоположними для відстеження фінансових операцій та угод, підписаних особою. Компетентності в цьому підрозділі стосуються знань, пов'язаних із запитом, веденням і розумінням фінансових записів і договорів.

Планування та управління фінансами

Цей розділ має надати інформацію про необхідні знання, навички та ставлення, пов'язані з бюджетуванням; управлінням доходами та витратами; заощадженнями; інвестуванням; довгостроковим плануванням. Також містить такі теми, як “Вихід на пенсію”, “Кредит”, “Борг і управління боргом”.

Основна мета розділу “Планування та управління фінансами” – формування компетентностей для управління фінансовою ситуацією особи або домогосподарства в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Це включає не тільки щоденне управління доходами та витратами, але й планування на майбутнє; він охоплює компетентності, пов'язані як із заощадженнями та інвестиціями, так і з управлінням кредитами та боргом.

Управління доходами та витратами ґрунтується на складанні бюджету та управлінні вхідними та вихідними фінансовими потоками. У підрозділах “Бюджетування” і “Управління доходами та витратами” приділяється особлива увага важливості планування та контролю за надходженнями грошей та їх витратами.

Заощадження або інвестиції є також важливими аспектами планування та управління фінансами. Тому відповідні підрозділи містять компетентності, які підкреслюють важливість заощаджень, як це зробити та які види продуктів можна використовувати для цієї мети. Крім того, висвітлюються основи інвестування, диверсифікації та сталого інвестування.

Щоб досягти фінансового добробуту людина повинна виходити за межі короткострокових міркувань і враховувати довгострокові фінансові потреби. Отже, розділ “Планування та управління фінансами” також включає компетентності, пов'язані з виходом на пенсію, довгостроковим плануванням та створенням активів.

Нарешті, в останніх підрозділах увагу зосереджено на управлінні кредитами та боргом. Компетентності в цих підрозділах мають на меті поінформувати людей про позитивні та негативні аспекти кредиту, коли доцільно подавати заявку на кредит, як уникнути фінансових труднощів, пов'язаних із боргом, та як подолати ситуації надмірної заборгованості.

Ризики та винагорода

У цьому розділі містяться вимоги щодо знань, навичок та ставлення, пов'язаних з ідентифікацією ризиків; створенням власної системи фінансової безпеки; а також теми страхування і балансування ризику та винагороди.

Мета розділу “Ризики та винагорода” – охоплення компетентностей, пов'язаних з оцінкою ризиків, розумінням того, як їх пом'якшити за допомогою страхових та фінансових заходів безпеки, а також розумінням компромісів у разі прийняття ризику.

Правильне визначення ризиків важливе для фінансового добробуту особи, оскільки усвідомлення ризиків є основоположним під час прийняття фінансових та інших рішень.

Компетентності в підрозділі “Визначення ризику” охоплюють основи та джерела ризику, включаючи ризики, притаманні фінансовим продуктам, та ризики, від яких можна застрахуватися.

Залежно від уподобань та обставин людей також може бути важливим зменшити ризики. Тому розділ “Ризики та винагорода” також охоплює компетентності, пов'язані із заходами фінансової безпеки та страхуванням. Ці компетентності можуть допомогти зменшити як ризик, так і несподівані негативні потрясіння, які можуть вплинути на фінансовий добробут.

Ризик також є фундаментальним поняттям в інвестиціях, оскільки очікуваний високий прибуток, як правило, призводить до більшого ризику, у той самий час високий ризик не завжди призводить до прибутку. Тому розділ також охоплює компетентності, пов'язані з інвестиціями.

Фінансовий ландшафт

У цьому розділі надається така інформація: регулювання та захист прав споживачів фінансових послуг; права та обов'язки споживачів фінансових послуг; використання фінансової освіти, фінансова інформація та фінансові консультації; фінансові продукти та послуги; афери та шахрайства; розуміння податків та державних витрат; і зовнішні впливи на фінансові рішення.

У розділі “Фінансовий ландшафт” містяться характеристики та особливості фінансового ринку. Перший набір компетентностей цього розділу – “Регулювання і захист прав споживачів фінансових послуг” стосується захисту прав споживачів фінансових послуг, їх прав та обов'язків. Правила захисту прав споживачів фінансових послуг допомагають їм зберегти свій фінансовий добробут. Особи повинні знати про свої права та зобов'язання, які вони беруть на себе, купуючи товари чи послуги.

Важливо, щоб дорослі мали доступ до надійної фінансової інформації, освіти та порад. У підрозділі “Освіта, інформація та поради” наведено компетентності, пов'язані зі здатністю отримувати інформацію з перевірених джерел, роль фінансової освіти, а також те, коли і куди звертатися за фінансовою консультацією.

На фінансовий ландшафт значною мірою впливають доступні фінансові продукти та послуги. У розділі розглядається інформація, яку потрібно розкрити, і включаються компетентності, пов'язані з вибором продуктів і послуг.

Афери та шахрайство стають поширенішими у фінансовому ландшафті і можуть мати значні фінансові наслідки. Щоб зберегти фінансовий добробут, дорослі повинні знати про існування афери та шахрайства. Розділ містить компетентності, пов'язані з обізнаністю та здатністю осіб реагувати на шахрайські дії, включаючи здатність повідомляти про такі ситуації до відповідного органу.

Податки є невід'ємною частиною фінансового ландшафту, з якою люди мають справу протягом свого життя. Компетентності в цьому розділі пов'язані з необхідністю для фізичних осіб усвідомлювати важливість податків, їх здатність подавати податкові форми та усвідомлювати

наслідки, якщо вони цього не зроблять. Розділ також містить компетентності, пов'язані з державними витратами, щоб особи знали, для чого використовуються податки. Окрема увага приділена темі податкової знижки.

Останній набір компетентностей цього розділу стосується зовнішніх чинників впливу на особисті фінанси. Люди повинні усвідомлювати, що на прийняття їх фінансових рішень можуть впливати зовнішні чинники і що їхні фінансові рішення можуть впливати на суспільство в цілому. Компетентності в цьому розділі зосереджені на усвідомленні таких факторів і важливості розроблення стратегій для їх пом'якшення, де це можливо.

1.2.2. Наскрізнi лiнii Рамки фiнансових компетентностей дорослого населення України

Цифрові фінансові компетентності

Оригінальний набір базових компетентностей OECD (2016), G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults⁵ щодо фінансової грамотності для дорослих був опублікований у 2016 році. Відтоді цифровізація фінансів та комунікації зросли і ще більше прискорилися через пандемію COVID-19. Зараз товари та послуги, включаючи фінансові продукти та послуги, дедалі частіше пропонуються за допомогою цифрових засобів, що загрожує залишити позаду людей, які не мають знань, навиків та ставлення до їх безпечного використання. Новий документ European Union/OECD (2022), Financial competence framework for adults in the European Union⁶ краще інтегрує цифрові фінансові компетентності, також беручи до уваги останні події.

Цифрові фінансові компетентності – це компетентності, пов'язані з цифровими фінансовими послугами, цифровими інструментами, що стосуються особистих фінансів, цифровими активами або будь-якою іншою компетентністю, пов'язаною з цифровими медіа, що стосується особистих фінансів.

Цифрові компетентності є наскрізними та актуальними для всієї системи фінансових компетентностей. Тому ці компетентності інтегруються горизонтально в усі розділи Рамки компетентностей, а не згруповані в окремому розділі про компетентності в галузі цифрових фінансів.

⁵ OECD (2016), G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf>

⁶ European Union/OECD (2022), Financial competence framework for adults in the European Union, <https://www.oecd.org/finance/financial-competence-framework-for-adults-in-the-European-Union.htm>

Особлива увага приділена гнучкому формуванню компетентностей, щоб врахувати потенційний майбутній розвиток. Приклади цифрових фінансових компетентностей, які були додані, включають компетентності щодо цифрових валют, цифрових інструментів та способів оплати, захисту персональних даних, цифрових фінансових продуктів та послуг, онлайн-шахрайства та кіберризиків. Щоб полегшити відстеження цифрових фінансових компетентностей, вони були позначені **синім кольором** у версії для друку.

Компетентності у сфері сталого фінансування

Проблеми сталого розвитку стають все актуальнішими для особистих фінансів, і на сьогодні спостерігається сильний сплеск сталих фінансових продуктів і послуг. В ЄС швидкими темпами розробляється регулювання, пов'язане зі сталим фінансуванням, і особливо з розкриттям інформації про сталість. Це дає людям більше можливостей узгоджувати свої фінансові рішення з уподобаннями щодо сталості, що може мати значні результати для суспільства, однак це також може ускладнити фінансовий ландшафт, в якому вони повинні приймати рішення. Дорослі повинні розвивати знання, ставлення та навички, потрібні для того, щоб мати запас фінансової стійкості, рішення, що враховують їх сталість (екологічні, соціальні та управлінські), переваги. В Україні питання сталого розвитку визначені Політикою щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року⁷. Компетентності у сфері сталого фінансування сформульовані таким чином, щоб також врахувати очікувані зміни. Це є особливо складним з огляду на високі темпи розвитку у сфері сталого фінансування та технічний характер деяких компетентностей. Подібно до цифрових фінансових компетентностей, компетентності у сфері сталого фінансування включені горизонтально в усю структуру, оскільки сталі фінанси стосуються кількох аспектів особистих фінансів, у тому числі інвестицій. Деякі з найбільш релевантних компетентностей у сфері сталого фінансування, які були додані, стосуються впливу покупок на навколишнє середовище, характеристик стійкості інвестиційних продуктів та ризиків, пов'язаних із кліматом. Щоб полегшити визначення компетентності у сфері сталого фінансування в загальній структурі фінансових компетентностей, вони позначені **зеленим кольором** у версії для друку.

Фінансова стійкість

Пандемія COVID-19 ще більше посилила потребу в поліпшенні фінансової стійкості домогосподарств та в подоланні фінансової вразливості. За даними опитування компанії Gradus, проведеного в квітні 2020 року, 35,8% опитаних мали заощадження у сумі, що здатна покрити витрати менше ніж на два тижні⁸. Початок воєнної агресії росії проти України показав, що, крім безумовної необхідності мати заощадження, потрібно якусь їх частину зберігати у високоліквідній та легкодоступній формі. Крім того, з початку російського вторгнення понад дев'ять мільйонів українців виїхали за кордон⁹ та понад вісім мільйонів стали внутрішніми переселенцями в межах України¹⁰, а майно багатьох із них перебуває в окупованих регіонах, зоні ведення бойових дій або частково чи повністю зруйноване внаслідок бойових дій. З огляду на це стає очевидним, що для забезпечення фінансової стійкості фінансовий резерв на випадок непередбачених обставин для людей, які проживають у регіонах з нестабільною політичною, економічною або екологічною ситуацією, тобто потенційно вразливих для зовнішніх впливів, повинен формуватися у суттєво більшому розмірі, ніж для людей, які проживають у відносно стабільних регіонах.

Фінансова грамотність може допомогти людям підвищити свою фінансову стійкість. Рівень фінансової грамотності відрізняється між групами населення, водночас найменш фінансово грамотні групи є потенційно фінансово вразливішими та менш стійкими фінансово. Для цілей цих Рамок компетентностей фінансова стійкість визначається як здатність окремих людей чи домогосподарств чинити опір, справлятися та відновлюватися від шоків з негативними фінансовими наслідками¹¹. Ці шоки можуть бути як макро (загальними), так і мікро (індивідуально-специфічними). Важливим в цьому є запобігання (профілактичні дії) та швидке відновлення (здатність протистояти) після серйозних негативних фінансових потрясінь. Отже, фінансова стійкість охоплює широкий спектр компетентностей.

Компетентності, що стосуються фінансової стійкості, не виділені у версії для друку, але позначені тегами у версії Excel.

⁷ Політика Національного банку України щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року,

<https://bank.gov.ua/ua/news/all/politika-natsionalnogo-banku-ukrayini-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>

⁸ “За умов жорсткого карантину у половині українців закінчаться гроші через місяць” — опитування,

<https://www.epravda.com.ua/news/2020/03/25/658506/>

⁹ “Over 9 million border crossings registered from Ukraine” — UN agency,

<https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13/>

¹⁰ “Needs Growing for Over 8 Million Internally Displaced in Ukraine”,

<https://greece.iom.int/news/needs-growing-over-8-million-internally-displaced-ukraine>

¹¹ OECD (2021), G20/OECD-INFE Report on supporting financial resilience and transformation through digital financial literacy,

<https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/G20-OECD-INFE-report-supporting-resilience-through-digital-financial-literacy.pdf>

Базові та основні компетентності

Хоча Рамка компетентностей охоплює широкий спектр компетентностей, що є релевантними для окремих осіб, не всі з них обов'язково вважаються суттєвими.

Щоб зробити структуру легшою для навігації та використання, вона визначає базові та основні компетентності.

Наприклад, більшість компетентностей у розділах “Гроші та угоди”, “Планування та управління фінансами” або “Фінансовий ландшафт”, а також деякі компетентності в розділі “Ризики та винагорода” (наприклад, страхування та захист) актуальні для повсякденного життя більшості людей, а компетентності, пов'язані з іноземною валютою, актуальні лише для деяких осіб.

Ця категоризація компетентностей ілюструє, як користувачі можуть вибрати певні компетентності, щоб відрізнити “базові” компетентності від більш “розширених” або “основних”. Ця категоризація виділена у версії для друку.

1.2.3. Інструменти для відбору компетентностей відповідно до потреб користувача

Версія для друку Рамок компетентностей доповнена версією Excel, щоб полегшити

1.3. Наступні кроки

1.3.1. Сприяння впровадженню Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України

Завершення створення Рамки компетентностей – це лише початок. Наступний крок стосуватиметься розповсюдження та сприяння впровадженню системи серед провайдерів освітніх послуг на тему фінансової грамотності.

Мета полягатиме в тому, щоб підтримати використання Рамки компетентностей в реалізації державної політики з підвищення фінансової грамотності населення, а також створити

користувачам навігацію та відбір компетентностей відповідно до їхніх потреб.

П'ять тегів застосовуються до відповідних компетентностей. Це теги: (1) цифрові фінансові компетентності; (2) компетентності у сфері сталого фінансування; (3) компетентності, що стосуються фінансової стійкості; (4) компетентності, які стосуються кожного в повсякденному житті, для поточного чи майбутнього фінансового добробуту та (5) компетентності, актуальні для переважної більшості дорослого населення. Крім того, для кожної компетентності включаються метадані (розділ, тема, підтема, а також чи є це обізнаність/знання/розуміння, навики/поведінка чи впевненість/ мотивація/ставлення).

Розробники освітніх програм та практики можуть застосовувати теги відповідно до своїх потреб і фільтрувати компетентності, які їм найбільше корисні. Вони можуть, наприклад, вибрати лише компетентності з певної підтеми (наприклад, “Джерела ризиків”) або з певним тегом (наприклад, компетентності у сфері сталого фінансування або компетентності, що стосуються фінансової стійкості). Теги є кумулятивними, тому, якщо ви, наприклад, хочете створити навчальний матеріал про базові аспекти цифрової фінансової грамотності, можна відфільтрувати всі компетентності, які стосуються переважної більшості населення і цифрових фінансів.

майданчик для зацікавлених сторін для обміну передовими практикою та досвідом, отриманими під час упровадження цієї Рамки компетентностей.

1.3.2. Розробка Рамки фінансових компетентностей для дітей та молоді

У 2021 році Міжвідомча робоча група розпочала працювати над Рамкою фінансових компетентностей для дітей та молоді (осіб від 5 до 18 років). Очікується, що її створення буде завершено до кінця 2022 року.

II. Структура Рамки фінансових компетентностей дорослого населення України

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
1. ГРОШІ ТА УГОДИ		
1.1. ГРОШІ ТА ВАЛЮТИ		
Базові компетентності		
<p>Мати уявлення про те, що гроші можуть бути представлені в різних формах (включаючи електронну), і знати, що представляє кожна з цих форм.</p> <p>Розуміти, що купівельна спроможність грошей може змінюватися з часом.</p>	<p>Ощадливо ставитися до грошей у будь-якій формі.</p> <p>Шукати шляхи зменшення впливу інфляції на заощадження.</p>	<p>Упевнено ухвалювати рішення щодо використання грошей з метою поліпшення свого фінансового добробуту.</p> <p>Усвідомлювати, що власний добробут ґрунтується на різних факторах, включаючи ті, які не залежать від грошей.</p>
Основні компетентності		
Форми грошей та способи оплати		
<p>Розуміти взаємозв'язок між грошима та різними способами оплати (включаючи передплачені картки, кредитні картки та онлайн-платежі, коли вони є доречними та комфортними).</p> <p>Знати шляхи безпечного переказу грошей іншим особам та організаціям.</p>	<p>Уміти сплачувати за товари та послуги готівкою або безготівковим способом.</p>	<p>Ураховувати переваги та недоліки різних форм грошей під час прийняття рішення, що доречніше використовувати.</p>
Банкноти та монети		
<p>Розуміти сутність терміна “законні платіжні засоби”.</p> <p>Знати ознаки справжності банкнот та монет, а також можливі дії, які треба здійснити в разі виявлення підроблених грошових знаків.</p> <p>Знати, які дії необхідно вчинити в разі виявлення підробленої банкноти.</p> <p>Усвідомлювати, що банкноти та монети, можуть з часом вийти з обігу, а також знати, як їх обміняти на грошові знаки, які залишаються в обігу або вводяться в обіг.</p>	<p>Уживати належних заходів у разі сумніву в справжності банкнот і монет.</p> <p>Дотримуватися строку обміну банкнот та монет, які виводяться з грошового обігу.</p>	<p>Вчасно обмінювати банкноти і монети, які оголошені до виведення з обігу.</p> <p>Упевнено звертатися до відповідних органів та установ щодо передавання на експертизу сумнівних банкнот національної та іноземної валюти.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Електронні платіжні засоби – банківські платіжні картки		
<p>Знати сфери застосування банківських платіжних карток:</p> <ul style="list-style-type: none"> • переказ та отримання коштів; • оплата товарів і послуг; • отримання готівки; • сплата зборів та податків. <p>Знати, що банківські платіжні картки залежно від схеми розрахунку поділяються на дебетові та кредитні і що платіжна картка може бути дебетовою та кредитною одночасно.</p> <p>Знати, що і на дебетовій банківській платіжній картці може виникати овердрафт (технічний овердрафт), за який стягується комісія.</p> <p>Пам'ятати, що на банківській платіжній картці може бути кредитний ліміт, який є частиною загального балансу (залишку коштів) за картою.</p> <p>Усвідомлювати, що за обслуговування кредитної картки, а також за здійснення безготівкових розрахунків та зняття готівки в рахунок кредитних коштів може стягуватись комісія.</p> <p>Знати, що за певні операції з банківською платіжною картою у банкоматі та терміналі самообслуговування може стягуватись комісія.</p>	<p>Орієнтуватися в елементах банківської платіжної картки (пластикової та віртуальної).</p> <p>Правильно обрати картку для оформлення (цільове призначення), здійснення платежу або отримання грошового переказу без додаткових витрат.</p> <p>Сміливо відмовлятися від нав'язаної банком кредитної платіжної картки до оформлюваної дебетової картки для цільових виплат.</p> <p>Уміти розрахувати розмір комісії за використання кредитних коштів на картці.</p> <p>Уміти розрахуватися банківською платіжною картою контактено та безконтактено.</p> <p>Використовувати переваги онлайн-банкінгу та інших фінансових мобільних застосунків.</p>	<p>Упевнено застосовувати електронні платіжні засоби залежно від поточної потреби.</p> <p>Віддавати перевагу онлайн-операціям з банківською платіжною картою.</p> <p>Завжди ознайомлюватися з умовами кредитування за банківською платіжною картою.</p> <p>Регулярно стежити за оновленнями тарифів та комісій за банківською платіжною картою.</p> <p>Дотримуватися правил безпеки під час безготівкових та готівкових операцій з платіжними картками.</p>
Іноземна валюта		
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • що таке валютний (обмінний) курс та як він встановлюється; • види курсових режимів (плаваючий, фіксований); • можливості купівлі та обміну валюти онлайн; • що таке крос-курс; • що за конвертацію або перерахунок валюти може стягуватись комісія; • що операційні витрати, комісійні збори, а також обмінні курси змінюються з часом і можуть відрізнятися в різних постачальників цієї послуги. <p>Усвідомлювати, що зміни валютного курсу впливають на загальну вартість переказу коштів та платежів під час закордонних поїздок.</p> <p>Знати особливості (переваги, недоліки) розрахунків в країні тією чи іншою валютою.</p> <p>Знати, що за безготівкові операції у валюті, яка відмінна від валюти країни, де здійснюється операція, може стягуватись комісія.</p>	<p>Уживати заходів безпеки під час обміну валюти в банку або ліцензованому пункті обміну.</p> <p>Використовувати відповідні способи переведення цін, зазначених в іноземній валюті в еквівалентні суми, виражені в національній валюті.</p> <p>Ураховувати комісії та курси обміну під час прийняття рішення про необхідну суму готівки, призначену для переказу або обміну.</p> <p>Використовувати переваги онлайн-купівлі та продажу валюти, що надаються фінансовими установами.</p>	<p>Упевнено виконувати операції з грошовими коштами в потрібній валюті.</p> <p>Бути мотивованим знайти вигідніший курс для обміну грошей з однієї валюти в іншу.</p> <p>Вимагати квитанцію або розрахунковий документ під час купівлі/обміну валюти, якщо їх не було надано.</p> <p>Звертатися до керівництва банку або ліцензованого пункту обміну із запитанням або проблемою, що виникли під час обміну валюти, за роз'ясненнями чи вирішенням проблемної ситуації.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
1.2. ДОХІД		
Базові компетентності		
<p>Знати про джерела трудового (активного) та нетрудового (пасивного) доходу, включаючи встановлені державні допомоги та умови, потрібні для їх отримання.</p>	<p>Оцінювати дохід, необхідний з точки зору поточних потреб.</p> <p>Шукати шляхи отримання доходів, достатніх для забезпечення поточних життєвих витрат.</p> <p>Забезпечити диверсифікацію доходів.</p> <p>Досягати максимальної ефективності використання власних доходів.</p>	<p>Уміти впевнено обговорити власний дохід з іншими людьми, якщо це потрібно.</p>
Основні компетентності		
Джерела доходів		
<p>Розуміти причини невеликих коливань власних доходів.</p> <p>Знати, які з поточних джерел доходу є регулярними та нерегулярними.</p>	<p>Використовувати законні способи збільшення доходів.</p> <p>Контролювати регулярність отримання доходів з метою покриття запланованих витрат, забезпечення фінансової стійкості та досягнення запланованих фінансових цілей.</p> <p>Сплачувати (самостійно або через податкового агента) податки з доходів з усіх джерел, оподаткування яких визначено законодавством України.</p>	<p>Бути мотивованим знайти джерела отримання доходів, достатніх для досягнення потрібних стандартів життя в цей час та в майбутньому.</p> <p>Упевнено шукати можливості збільшення нетрудових (пасивних) доходів.</p>
Розрахункові листки та довідки про доходи		
<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • що зазначено в розрахунковому листку про зарплату та довідці про доходи; • важливість обліку доходів; • різницю між нарахованим та чистим доходом; • методи визначення чистого доходу за різні періоди часу. 	<p>Перевіряти та порівнювати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розрахункові листки про зарплату та довідки про доходи; • акуратно зберігати їх для можливого використання в майбутньому; • значення реального та очікуваного доходу та виявлення причин будь-якої невідповідності. <p>Під час прийняття фінансових рішень ураховувати різницю між нарахованим та чистим доходом.</p>	

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Потреби в доходах		
<p>Розуміти, як можна отримати дохід від активів та інвестицій.</p> <p>Розуміти, що лише невелика кількість людей у літньому віці має дохід у вигляді заробітку, і усвідомлювати важливість завчасного створення альтернативних джерел доходу.</p>	<p>Реалістично оцінювати ймовірний дохід у майбутньому.</p> <p>Відкладати частину доходу під час активної трудової діяльності для створення альтернативного джерела доходу в літньому віці.</p>	<p>Бути мотивованим завчасно створювати альтернативні джерела доходу.</p>
Вплив кар'єрного шляху на дохід		
<p>Мати уявлення про можливий розвиток робочої діяльності та кар'єри, включаючи підприємництво, і як вони можуть вплинути на рівень доходу.</p>	<p>Здійснювати практичні кроки під час вибору професії або реалізації бізнес-ідеї.</p>	<p>Упевнено робити кроки, які можуть призвести до розвитку кар'єри або бізнес-ідеї та приймати рішення щодо можливих змін у роботі у відповідних випадках.</p>
1.3. ПЛАТЕЖІ, ЦІНИ ТА ПОКУПКИ		
Базові компетентності		
Ціни		
<p>Знати, як формуються ціни на товари або послуги:</p> <ul style="list-style-type: none"> що одні і ті самі товари або послуги можуть мати різну ціну в різний час, у різних місцях або в різних продавців; що є товари-замінники (альтернативні товари) або послуги, з нижчою ціною пропозицією, і якими можна замінити ті товари чи послуги, які були обрані на початку. 	<p>Порівнювати ціни на однакові товари в різних продавців.</p> <p>Прагнути придбати товари та використовувати послуги за справедливою ціною.</p>	<p>Упевнено:</p> <ul style="list-style-type: none"> відповідати "Ні" на незадовільні або небажані цінові пропозиції; торгуватися, якщо є така можливість, за прийнятну ціну. <p>За можливості надавати перевагу способам оплати, що мінімізують майбутні витрати за купівлею.</p>
Основні компетентності		
Покупки		
<p>Усвідомлювати, що реклама, спеціальні пропозиції та засоби масової інформації істотно впливають на формування попиту щодо певного продукту або послуги.</p> <p>Розуміти, що гроші, витрачені на щось, не можна витратити на щось інше (концепція альтернативних витрат).</p> <p>Знати права споживачів під час здійснення покупок, у тому числі в Інтернеті (умови повернення товару, розкриття інформації).</p>	<p>Розробляти стратегії для мінімізації наслідків від впливу реклами та соціального тиску, зокрема непотрібні витрати.</p> <p>Уживати заходів для здійснення обґрунтованих покупок.</p> <p>Обчислювати загальну цінність або корисність потенційної покупки.</p> <p>Повертати за потреби покупки, зроблені в Інтернеті або через інші види дистанційного продажу, у встановлені законодавством України терміни для отримання повного відшкодування.</p> <p>Розглядати альтернативи під час планування нових покупок, наприклад, повторне використання та переробка.</p>	<p>Упевнено протистояти тиску, який заохочує необов'язкові (незаплановані, емоційні, імпульсивні) покупки.</p> <p>Мати мотивацію використовувати право на повернення покупок, у тому числі зроблених в Інтернеті або за допомогою інших видів дистанційного продажу.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Способи оплати		
<p>Мати уявлення про різні способи оплати та розрахунків (готівкою, оплата з рахунку/платіжної картки/віртуальної картки, електронні гроші, подарункові картки/промокоди, банківські перекази, післяплата).</p> <p>Уміти оцінювати потенційні ризики та переваги різних способів оплати.</p> <p>Усвідомлювати, що деякі способи оплати (наприклад, оплата частинами, розстрочка) є формою кредиту, і розуміти, як це вплине на повну вартість, беручи до уваги всі витрати.</p> <p>Знати, як користуватися сучасними платіжними технологіями, уміти обирати релевантний платіжний інструмент з огляду на обставини.</p>	<p>Використовувати найбільш відповідні способи здійснення платежів, беручи до уваги всі витрати.</p> <p>Здійснювати онлайн-платежі, використовуючи різні платіжні інструменти й дотримуючись заходів безпеки.</p>	<p>Упевнено використовувати різні способи оплати та переказу, вибирати найкращі способи переказу грошей, враховуючи витрати та ризики.</p>
Перевірка та відстеження платежів і покупок		
<p>Знати види документів, які підтверджують факт здійснення покупки, а також, що вони можуть бути в паперовій та електронній формах.</p> <p>Розуміти, що під час здійснення платежів та покупок можливі помилки, і вміти знайти їх у рахунку-фактурі, накладній або квитанції.</p> <p>Знати, що деякі фіскальні касові чеки, у тому числі в електронній формі, повинні зберігатися як доказ покупки.</p>	<p>Перевіряти:</p> <ul style="list-style-type: none"> деталі платежів, фіскальні касові чеки та решту; накладні або рахунки. <p>Вимагати чек, якщо він не наданий.</p> <p>Зберігати чеки, у тому числі в електронній формі, та інші документи, пов'язані з важливими покупками.</p> <p>Вести облік витрачених коштів.</p>	<p>Уважно заповнювати платіжні документи (рахунок, накладну).</p>
Фінансова послуга з переказу коштів		
<p>Знати способи переказу коштів від однієї фізичної особи іншій (з картки на картку).</p> <p>Знати, що переказувати кошти можна також таким чином:</p> <ul style="list-style-type: none"> з рахунку на рахунок; з картки на рахунок, проте зарахування таких переказів відбувається довше. <p>Знати, що для переказу іншій особі достатньо лише номера банківської картки, на яку здійснюється перерахування, або номера телефону особи – отримувача коштів.</p> <p>Знати, що грошовий переказ на картку не буде виконано в разі помилки в номері картки (асистивність системи переказів).</p> <p>Знати, як дізнатися реквізити свого платіжного рахунку.</p> <p>Розуміти, що переказувати кошти можна між картками різних платіжних систем, банків і країн.</p>	<p>Надавати перевагу безготівковим переказам коштів як швидшим та надійнішим за переказ готівкою.</p> <p>Орієнтуватись у різних видах сервісів для переказу коштів, у тому числі міжнародних сервісах.</p> <p>Правильно обрати картку для здійснення грошового переказу для уникнення додаткових комісій.</p> <p>Уміти правильно оформити переказ коштів на рахунок (обов'язкові реквізити).</p> <p>Знати, як розрахувати комісію за переказ.</p> <p>Для отримання грошового переказу на картку повідомляти відправнику виключно номер картки.</p>	<p>Упевнено обирати сервіс грошових переказів залежно від потреб ситуації.</p> <p>Запланувати достатньо коштів для переказу, враховуючи комісію.</p> <p>Розпізнати фішинговий сайт сервісу переказів коштів.</p> <p>Користуватися лише перевіреними й надійними сервісами грошових переказів.</p> <p>Упевнено відмовлятися від подальших дій щодо переказу коштів із картки на картку, якщо просять назвати ще якісь дані, крім номера картки.</p> <p>Уважно перевіряти реквізити рахунку чи картки для здійснення грошового переказу.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
<p>Знати кілька сервісів для грошових переказів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • онлайн-сервіс; • Інтернет-банкінг; • месенджер; • фінансові установи та точки переказів. <p>Усвідомлювати, що залежно від цільового призначення картки може стягуватися комісія як за списання коштів, так і за зарахування коштів на картку.</p> <p>Розуміти, що розмір комісії за грошовий переказ залежить від країни, обраного онлайн-сервісу чи банку відправника, валюти та суми переказу.</p> <p>Розуміти, що грошовий переказ між картками не можна відмінити (повернути кошти) після його виконання, оскільки він не є платіжною операцією.</p>		
Фактори впливу на ціну товару		
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • що фактична вартість товарів або послуг може залежати від таких факторів, як податки, збори або зміна валютного курсу; • як розрахувати кінцеву споживчу вартість товару, якщо вона не зазначена на ціннику; • який вплив інфляції, дефляції, зміни валютного курсу (девальвації/ ревальвації) на ціни. 	<p>Розраховувати або оцінювати кінцеву вартість товарів або послуг.</p> <p>Приймати зважене рішення про те, чи робити велику покупку негайно або в майбутньому.</p>	<p>Упевнено застосовувати знання таких факторів, як інфляція та зміна валютного курсу (девальвація/ ревальвація), під час прийняття рішення про здійснення чи відкладення покупки.</p>
Наслідки покупок		
<p>Розуміти, що під час прийняття рішення про покупку, потрібно враховувати економічний ефект від майбутніх, а не вже понесених витрат (концепція незворотних витрат).</p> <p>Знати, що деякі покупки можуть зумовити регулярні додаткові витрати, такі як технічне обслуговування, зберігання або абонентська плата.</p>	<p>Ураховувати довгострокові наслідки підписки та інших покупок, що вимагають регулярних платежів.</p> <p>Приймати виважене рішення щодо відтермінування або пролонгації оплати.</p> <p>Вчасно виконувати зобов'язання щодо всіх поточних платежів.</p>	
Аспекти цін і покупок у контексті сталого фінансування		
<p>Розуміти, що придбані товари чи послуги можуть мати різний екологічний та соціальний вплив.</p>	<p>Брати до уваги екологічні, соціальні та управлінські переваги під час прийняття рішення про покупку товару чи послуги.</p>	<p>Бути мотивованим дізнаватися більше про походження, умови виробництва, екологічні та соціальні впливи товару чи послуги, якщо це потрібно, а також про результати управління компанією, яка їх пропонує.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
1.4. ФІНАНСОВІ ЗВІТИ ТА ДОГОВОРИ		
Базові компетентності		
Розуміння та підписання договорів		
<p>Знати, що таке кваліфікований електронний підпис (КЕП), як його отримати та де застосовувати.</p> <p>Розуміти, що електронний підпис або згода з умовами мають таку саму юридичну силу, що й особистий підпис.</p> <p>Розуміти наслідки підписання договору з надавачем послуг (телекомунікаційних, фінансових, комунальних).</p>	<p>Переконатися щодо розуміння юридичних та фінансових умов та наслідків договору перед його підписанням.</p> <p>Уважно перевіряти фінансові документи та тексти договорів перед заповненням.</p>	<p>Усвідомлювати можливість звернутися за консультацією перед підписанням договору у паперовій або електронній формі.</p> <p>Наполягати на виправленні виявлених помилок чи неточностей у фінансових документах перед їх підписанням.</p>
Основні компетентності		
Зберігання фінансових документів		
<p>Усвідомлювати важливість зберігання фінансових документів у такому місці, де вони будуть доступні, якщо це потрібно.</p> <p>У разі зберігання документів в електронній формі знати про існування хмарного сховища та про особливості зберігання документів у ньому (наприклад, безпеку та плату за користування).</p>	<p>Вимагати фінансові звіти та договори в письмовій (паперовій або електронній) формі, якщо вони не надаються.</p> <p>Зберігати фінансові звіти та договори в письмовій (паперовій або електронній) формі, у визначений законодавством України термін.</p>	<p>Уважно ставитися до фінансової документації та звітності.</p> <p>Контролювати доступ інших осіб до своєї фінансової документації, у тому числі електронної.</p>

2. ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ

2.1. СКЛАДАННЯ БЮДЖЕТУ

Базові компетентності

Знати:

- що таке особистий або сімейний бюджет;
- як скласти бюджет;
- як розрахувати, яка сума грошей доступна для заощаджень і яка – для витрат.

Розуміти переваги складання бюджету та його дотримання.

Регулярно **складати** особистий або сімейний бюджет, використовуючи відповідні інструменти, у тому числі комп'ютерні програми, мобільні додатки.

Вести бюджет для ефективного планування доходів, витрат і заощаджень.

Мати мотивацію витратити час на ведення особистого або сімейного бюджету та дотримуватися його як стратегії формування заощаджень, фінансового резерву, досягнення фінансових цілей та сприяння зростанню добробуту.

Основні компетентності

Моніторинг доходів і витрат

Мати уявлення про способи моніторингу доходу та витрат.

Розуміти, що зазвичай грошові операції здійснюються після підписання паперової або електронної угоди про надання фінансових послуг.

Ураховувати під час складання особистого або сімейного бюджету регулярні, нерегулярні та змінні доходи і витрати.

Уживати заходів, щоб дотримуватися бюджету.

Робити записи (нагадування) про майбутні платежі за рахунками, щоб не пропустити їх.

Відстежувати доходи та витрати під час ведення бюджету.

Порівнювати поточні витрати з сумами в бюджеті, **вносити зміни** до бюджету в разі непередбачених витрат або отриманні несподіваного доходу.

Відокремлювати гроші для сплати рахунків від коштів на поточні витрати.

Уміти налаштувати автоматичні платежі для регулярних витрат.

Бути мотивованим брати до уваги загальний бюджет під час прийняття рішень щодо видаткових операцій.

Бути мотивованим до корегування своїх фінансових планів та контролю за власною фінансовою поведінкою.

Упевнено дотримуватися фінансової дисципліни.

Складання бюджету

Знати, як уключити до бюджету витрати, приурочені до конкретної події, наприклад, подарунки або відпочинок, а також необов'язкові витрати, які можуть бути витрачені на свій розсуд.

Розуміти, чому важливо враховувати середньострокові та довгострокові перспективи бюджету.

Розрізняти витрати, що обумовлені потребами та бажаннями і правильно встановлювати пріоритети.

Переглядати особистий або сімейний бюджет, якщо передбачається нестача коштів.

Бути мотивованим не обмежуватися під час складання особистого або сімейного бюджету поточними бажаннями, а планувати довгострокові потреби.

У разі потреби **впевнено** вносити зміни до бюджету.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
2.2. УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИТРАТАМИ		
Базові компетентності		
<p>Знати, що таке управління та контроль за особистими фінансами.</p> <p>Розуміти, чому важливо активно керувати грошовими коштами, а не тільки відстежувати доходи та витрати.</p> <p>Мати уявлення про інструментарій планування доходів та витрат (мобільні додатки, спеціальні програми).</p>	<p>Підраховувати або визначати чистий дохід.</p> <p>Розрізняти фіксовані та змінні витрати.</p> <p>Надавати пріоритет обов'язковим витратам перед необов'язковими.</p> <p>Використовувати мобільні додатки банків або спеціальні програми для ведення обліку доходів та витрат.</p>	<p>Упевнено:</p> <ul style="list-style-type: none"> • приймати незалежні рішення щодо доходів та витрат; • установити особисті пріоритети щодо обов'язкових та необов'язкових витрат.
Основні компетентності		
Основи управління доходами та витратами		
<p>Усвідомлювати, що різні етапи життя або індивідуальні події можуть спричинити як додаткові доходи, так і витрати.</p> <p>Розуміти, що сім'я, суспільство, соціокультурні цінності та звичаї можуть вплинути на те, як різні люди управляють власними фінансами.</p>	<p>Відокремлювати доходи та витрати в бізнесі та родині.</p>	<p>Брати на себе відповідальність за управління особистими або сімейними фінансами.</p> <p>Упевнено обговорювати планування та управління особистими або сімейними фінансами з близькими.</p>
Управління нерегулярними доходами та витратами		
<p>Розуміти важливість планування нерегулярних витрат.</p> <p>Уміти знайти варіанти для оплати непередбачених витрат.</p> <p>Знати, яка кількість коштів буде потрібна для покриття витрат у разі втрати основного джерела доходу.</p>	<p>Відкладати кошти для непередбачених витрат, які не можуть бути покриті поточними доходами.</p> <p>Шукати за потреби способи оптимізації доходів та витрат.</p> <p>Складати довгострокові плани зі зменшення великих зобов'язань, якщо вони впливають на рівень життя.</p> <p>Приймати виважені рішення щодо використання несподіваних доходів та інших активів, таких як подарунки, призи та спадщина.</p>	<p>Сміливо зменшувати, оптимізувати витратну частину бюджету за певних обставин.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
2.3. ЗАОЩАДЖЕННЯ		
Базові компетентності		
<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> переваги наявності фінансових цілей та плану щодо їх досягнення; переваги раннього старту регулярних заощаджень; концепцію ставлення до особистих заощаджень як до фінансових зобов'язань ("спочатку заплати собі"). 	<p>Призначити конкретну мету заощаджень для досягнення фінансової цілі з конкретним часом виконання та способом досягнення.</p> <p>Прагнути заощаджувати з кожного доходу: регулярного і нерегулярного.</p> <p>Надавати пріоритет заощадженню перед деякими необов'язковими витратами.</p> <p>Уживати заходів для створення заощаджень на випадок непередбачених обставин, щоб уникнути фінансових потрясінь.</p>	<p>Вірити в здатність досягти цілей заощадження.</p> <p>Упевнено встановити свої власні цілі заощаджень на основі реалістичних очікувань.</p> <p>Сприймати заощадження як основний компонент особистого або сімейного бюджету.</p>
Основні компетентності		
Заощадження на випадок непередбачених обставин		
<p>Розуміти переваги наявності:</p> <ul style="list-style-type: none"> заощаджень на непередбачені обставини, щоб впоратися з фінансовими потрясіннями; деяких заощаджень у легкодоступній або ліквідній формі. 		<p>Цінувати додатковий запас фінансової стійкості, створеної за рахунок заощаджень.</p> <p>Бути задоволеними наявним фінансовим резервом ("фінансовою подушкою безпеки") із заощаджень або мати мотивацію збільшити його.</p>
Захист заощаджень, що розміщені у фінансових установах		
<p>Знати про існування системи гарантування вкладів в Україні.</p> <p>Знати, що виплату відшкодування в разі неплатоспроможності банку здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.</p> <p>Знати, що гарантуються:</p> <ul style="list-style-type: none"> кошти на депозитних, поточних, карткових рахунках; отримані (внесені) у готівковій або безготівковій формі, у національній або іноземній валюті. <p>Знати, кошти в яких фінансових установах гарантуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.</p> <p>Знати граничний розмір відшкодування за вкладами в одному банку.</p> <p>Усвідомлювати, що є види вкладів, які не гарантуються незалежно від суми вкладу.</p>	<p>Уживати заходів, щоб зберегти гроші в безпеці.</p> <p>Уміти перевірити, чи є фінансова установа учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.</p> <p>Знати, де знайти актуальну інформацію про:</p> <ul style="list-style-type: none"> установлений розмір суми гарантованого відшкодування станом на дату відкриття поточного чи депозитного рахунку; перелік видів вкладів, які не гарантуються незалежно від суми вкладу. 	<p>Бути мотивованим запитувати в банку:</p> <ul style="list-style-type: none"> актуальну інформацію про систему гарантування вкладів фізичних осіб як до укладення договору, так і під час його дії; інформацію про умови залучення банком вкладів (депозитів) та відкриття поточних рахунків, тарифи, типові договори; якщо договір укладається у формі договору приєднання, іншого публічного договору - отримати витяг з цього договору/правил/умов, зокрема щодо порядку обслуговування банківського рахунку вкладника, засвідчений уповноваженою особою банку.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
<p>Знати, як отримати гарантоване відшкодування, якщо банк став неплатоспроможним.</p> <p>Розуміти, що кредиторами банку є вкладники, кошти яких перевищують суму гарантованого відшкодування або не гарантуються.</p> <p>Знати, як отримати кошти, що перевищують суму гарантованого відшкодування або не гарантуються (вимоги кредиторів банку), якщо банк став неплатоспроможним.</p> <p>Знати про:</p> <ul style="list-style-type: none"> • строки початку виплат відшкодування; • період, протягом якого можливо отримати відшкодування; • термін, протягом якого потрібно подати заяву про вимоги кредиторів банку. <p>Усвідомлювати, що виплата закладами в іноземній валюті (у тому числі коштами на поточному рахунку чи платіжній картці) здійснюються в національній валюті.</p>	<p>До укладення договору в банку ознайомитися зі змістом Довідки про систему гарантування вкладів фізичних осіб та підтвердити її одержання шляхом проставлення підпису, якщо фізична особа не має рахунків у цьому банку.</p> <p>Підтвердити факт одержання Довідки про систему гарантування вкладів фізичних осіб та ознайомлення з нею шляхом проставлення електронного підпису або надсилання банку повідомлення, або проставлення відповідної відмітки у системі інтернет-банкінгу, якщо договір укладається за допомогою засобів інформаційних систем в електронній формі.</p> <p>Знати, де знайти достовірну інформацію про те, що банк став неплатоспроможним.</p> <p>Звернутися до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб із заявою про виплату гарантованої суми відшкодування коштів за своїм вкладом у разі невключення його до реєстру відшкодувань вкладникам для здійснення виплат.</p> <p>Заявляти до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або уповноваженої особи Фонду (у разі делегування їй відповідних повноважень) свої кредиторські вимоги до банку, щодо якого розпочато процедуру ліквідації.</p> <p>Звертатися до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб зі скаргою про порушення своїх прав та законних інтересів щодо функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб.</p> <p>Дотримуватися умов, укладених з банком договорів.</p> <p>Надавати інформацію банку та банку, що є в управлінні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (у тому числі документи, потрібні для ідентифікації, верифікації клієнта).</p>	<p>Бути мотивованим звернутися до визначеного Фондом гарантування вкладів фізичних осіб банку-агента щодо отримання відшкодування коштів за вкладом у банку, що є в управлінні Фонду, та отримати гарантовану суму відшкодування коштів за своїм вкладом у разі визнання банку неплатоспроможним.</p> <p>Упевнено відмовитися від послуг, нав'язуваних банком-агентом, який здійснює виплату гарантованої суми відшкодування коштів за вкладом у банку, що є в управлінні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Відсоткові ставки		
<p>Розуміти механізм дії складних відсотків і розуміти за яких методів заощадження цього ефекту можна досягти.</p>	<p>Продовжувати заощаджувати навіть якщо відсоткові ставки знижуються.</p>	
Вибір інструментів для заощаджень		
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> про різні доступні варіанти заощаджень (або вміти легко знайти про них інформацію); що різні фінансові продукти для заощадження пов'язані з різними комбінаціями відсоткових ставок, комісій та податкових пільг; як знайти відповідний інструмент для заощадження; як оцінити безпеку різних способів заощадження. <p>Розуміти, що вибір певних варіантів накопичення або інвестування залежить від запланованих строків досягнення мети накопичення.</p>	<p>Досліджувати потенційні варіанти заощаджень.</p> <p>Стежити за зростанням заощаджень та за потреби змінювати стратегію.</p>	<p>Бути впевненим у виборі інструментів заощаджень відповідно до своєї мети або готовим отримати консультацію, якщо є потреба.</p>
Депозити		
<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> суть банківського вкладу (депозиту); види банківських вкладів (депозитів) залежно від строку, методу нарахування відсотків, валюти, умов поповнення та дострокового повернення коштів. <p>Знати, що вклад (депозит) можна відкрити не тільки в банку, а й у небанківській фінансовій установі (кредитна спілка).</p> <p>Знати про можливість відкриття депозиту онлайн без звернення у відділення банку/ приміщення фінансової установи.</p> <p>Знати про можливість звернення до служби підтримки фінансової установи онлайн або за телефонами гарячої лінії щодо питань за вкладом (депозитом).</p> <p>Усвідомлювати, що вклад (депозит) та відсотки за ним можна повернути достроково тільки, якщо це визначено умовами строкового договору.</p> <p>Розуміти, що сума доходу, яка нараховується за вкладом (депозитом), обкладається:</p> <ul style="list-style-type: none"> податком на доходи фізичних осіб (ПДФО); військовим збором. <p>Знати, що не всі вклади (депозити) гарантуються державою.</p> <p>Знати, до яких установ має право звернутися споживач у разі проблемних питань з договором вкладу (депозиту).</p>	<p>Розраховувати майбутній дохід за депозитом за допомогою онлайн-калькуляторів, розміщених на сайтах банків.</p> <p>Шукати на сайті банку інформацію про тарифи та зразки договорів на відкриття депозиту чи поточного рахунку до укладення договору.</p> <p>Залежно від життєвих обставин обирати вклади (депозити) для отримання регулярного доходу, максимальної вигоди або збереження заощаджень.</p> <p>Уміти вирішити дохідний вклад (депозит).</p> <p>Подбати про те, щоб дізнатися реальну відсоткову ставку щодо заощаджень.</p> <p>Правильно розрахувати майбутній дохід за депозитом.</p> <p>Перед розміщенням вкладу (депозиту) перевіряти середній рівень ставок закладами на фінансовому ринку, репутацію фінансової</p>	<p>Бути мотивованим ознайомлюватися з доступною на сайті банку інформацією про умови надання послуги до укладення договору.</p> <p>Упевнено задавати консультанту запитання, що виникли, перед укладенням договору.</p> <p>Обирати надійну фінансову установу для розміщення вкладу (депозиту).</p> <p>Виважено приймати рішення щодо розміщення вкладу (депозиту), якщо фінансова установа не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.</p> <p>Сміливо вимагати від фінансової установи інформацію щодо вкладу (депозиту):</p> <ul style="list-style-type: none"> розрахунок доходів і витрат за весь термін; суму податків і зборів, що стягуються з вкладника; суму комісійних та інші витрати клієнта, пов'язані з розміщенням і обслуговуванням вкладу (депозиту).

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
	<p>установи, чи вона офіційно зареєстрована регулятором і має дозвіл на надання депозитних послуг, її надійність, відгуки клієнтів щодо її діяльності та якості надаваних послуг.</p> <p>Уважно читати умови договору вкладу (депозиту), у тому числі онлайн:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розміщення та поповнення; • порядок нарахування відсоткової ставки та її зміну; • виплати доходу (конкретні дата, подія, засіб виплати); • дострокового зняття грошей; • автоматичного продовження строку дії вкладу (депозиту). 	

2.4. ІНВЕСТУВАННЯ

Базові компетентності

Розуміти різницю між заощадженням та інвестуванням.

Усвідомлювати, що одні форми інвестування більш ліквідні, ніж інші.

Розуміти, що цінність інвестиції може зростати або знижуватися.

Уміти відрізнити інвестиційну пропозицію від фінансової піраміди.

Знати:

- що за інвестиційні продукти та послуги можуть стягуватися збори, комісійні та інші види оплати і вони можуть відрізнитися залежно від постачальника та каналу збуту;
- які фактори впливають на довгострокові інвестиційні плани (зокрема, зміна рівня інфляції, дохідності, коливання валютного курсу, динаміки розвитку галузі, законодавства України, умов оподаткування тощо);
- як вирахувати пропорційне збільшення чи зменшення цінності інвестицій.

Розуміти різницю між потенційними (нереалізованими) та реалізованими прибутками та збитками.

Створювати “фінансову подушку безпеки” та резерв ліквідних заощаджень, перш ніж інвестувати.

Критично оцінювати свої можливості для здійснення інвестицій.

Володіти знаннями про ознаки фінансових пірамід та використовувати тільки легальні інвестиційні інструменти.

Проводити відповідні розрахунки під час контролю/управління за інвестиціями.

Упевнено визначати, чи можна певні цілі досягнути за допомогою інвестування.

Без сумнівів відмовлятися від інвестування, якщо фінансовий продукт/послуга є незрозумілим/незрозумілою.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Основні компетентності		
Вибір та диверсифікація інвестицій		
<p>Знати характеристики різних варіантів інвестування, включаючи рівень ризику та потенційної вигоди.</p> <p>Розуміти переваги диверсифікованого портфеля інвестицій.</p> <p>Розуміти залежність, що із зростанням доходу від інвестування рівень ризику зростає.</p> <p>Знати, чому важливо оцінити загальну картину розміщення активів під час інвестування.</p> <p>Усвідомлювати додаткові ризики прийняття рішень про інвестиції в умовах недостатньої поінформованості.</p> <p>Розуміти базові поняття інвестування, такі як здатність витримати падіння вартості інвестиційного портфеля, інвестиційні цілі, горизонт інвестування, цілі інвестування.</p> <p>Володіти деякими знаннями про те, як створити портфель інвестицій або як отримати професійну індивідуальну пораду.</p> <p>Знати, що фінансові послуги, такі як недержавне пенсійне забезпечення, страхування життя, вкладення в різні види інвестиційних фондів, можуть бути призначені для комбінування різних видів капіталовкладення.</p>	<p>Досліджувати потенційні інвестиції.</p> <p>Приймати рішення відповідно до рівня толерантності до ризику, цілей та часових обмежень.</p> <p>Створювати диверсифікований портфель самому або за допомогою кваліфікованих фахівців.</p> <p>Відстежувати зроблені інвестиції регулярно та вносити поправки за потреби самостійно або за допомогою кваліфікованих фахівців.</p>	<p>Бути впевненим у потенційних інвестиціях до того, як зробити їх.</p> <p>Упевнено приймати рішення про інвестиції самому або за допомогою кваліфікованих фахівців.</p> <p>Піддавати сумніву інвестиційні пропозиції, які здаються надто вигідними, щоб бути правдою.</p> <p>Мати мотивацію досліджувати різноманітні варіанти інвестиційних послуг: недержавне пенсійне забезпечення, страхування життя, вкладення в різні види інвестиційних фондів, щоб вирішити, чи підходять вони з фінансової та етичної точок зору.</p>
Віртуальні активи та пов'язані з цим цифрові розробки		
<p>Бути обізнаним про існування різних видів віртуальних активів, мати базове розуміння того, як отримати доступ до них та обміняти.</p> <p>Бути обізнаним щодо ризиків, пов'язаних із використанням віртуальних активів для платіжних або інвестиційних цілей, а також ризиків, пов'язаних із “криптообмінними платформами” (наприклад, технологічні чи інші ризики), що можуть мати значні фінансові наслідки.</p>	<p>Знати, як використовувати різні види віртуальних активів безпечно та відповідно до законодавства України.</p>	<p>Бути в курсі розробок, пов'язаних із новими технологіями, що стосуються фінансових продуктів і послуг.</p>
Права акціонерів		
<p>Бути обізнаним щодо прав і обов'язків, пов'язаних із володінням часткою компанії.</p> <p>Бути обізнаним щодо прав акціонерів у визначений законодавством України спосіб впливати на рішення компанії, у тому числі і щодо сталого фінансування.</p> <p>Бути обізнаним щодо можливості та вимог до участі в колективних діях акціонерів та наявних для цього цифрових інструментах.</p>		<p>Упевнено реалізовувати свої права як акціонера, використовуючи визначені законодавством України можливості участі управлінні компанією.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Фактори, що впливають на формування ціни на цінні папери		
<p>Розуміти, що одні й ті самі цінні папери інвестиційних фондів можуть мати різну вартість покупки в різні дні.</p> <p>Усвідомлювати, що ціна окремої акції може зростати або знижуватися незалежно від того, які зміни відбуваються на ринках капіталу загалом.</p>	<p>Урахувати витрати на інвестування, включаючи витрати на виведення активів, до ухвалення рішення.</p>	
Товари		
<p>Усвідомлювати, що вартість інвестицій у матеріальні блага, зокрема, такі як золото або нерухомість, може зростати або падати в результаті низки факторів.</p>	<p>Стежити за коливаннями цін на об'єкти інвестицій.</p>	
Фактори, що впливають на прийняття інвестиційних рішень		
<p>Усвідомлювати, що людський фактор, такий як емоції, може впливати на прийняття інвестиційних рішень непередбачуваним чином.</p>	<p>Уживати заходів для того, щоб контролювати емоційні реакції та приймати обґрунтовані рішення щодо інвестицій.</p>	
Стале фінансування та “зелені” інвестиції		
<p>Бути обізнаним про різні фактори, що впливають на стале фінансування. (екологічні, соціальні та управлінські), та про принципи, що лежать в основі кожного з цих факторів.</p> <p>Знати про наявні “зелені” інвестиційні продукти на фондовому ринку.</p>		<p>Бути мотивованим, дізнаватися про рівень екологічної свідомості й соціальної відповідальності фінансових та нефінансових установ перед прийняттям особистих інвестиційних рішень.</p>
2.5. ДОВГОСТРОКОВЕ ПЛАНУВАННЯ І СТВОРЕННЯ АКТИВІВ		
Базові компетентності		
<p>Розуміти важливість довгострокового планування навіть за обмеженості короткострокових потреб.</p>	<p>Складати фінансові плани щодо майбутніх життєвих подій, які можуть мати як позитивні, так і негативні фінансові наслідки.</p>	<p>Бути мотивованим здійснювати довгострокове фінансове планування як спосіб підтримання та збереження фінансового добробуту.</p> <p>Упевнено змінювати довгострокові фінансові плани за потреби.</p>
Основні компетентності		
Основи довгострокового планування		
<p>Розуміти, що для цілей довгострокового фінансового планування потрібно використовувати інші фінансові продукти, ніж для формування фінансового резерву (“фінансової подушки безпеки”).</p>	<p>Приймати своєчасні рішення в разі довгострокового планування.</p> <p>Визначати стратегії, щоб:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дотримуватися рівноваги між поточними потребами та довгостроковими планами; • досягати довгострокових фінансових цілей. 	<p>Бути мотивованим:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ставити довгострокові фінансові цілі; • вчасно почати заощаджувати, щоб забезпечити досягнення довгострокових фінансових цілей.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
----------------------------------	----------------------	-------------------------------------

Аналіз та коригування довгострокових фінансових планів

Визнати, що дії, потрібні для реалізації довгострокових планів, можуть з часом потребувати коригування.

Відстежувати зміни вартості інвестицій, активів та боргів.

Ураховувати:

- очікувані коливання доходів та витрат у разі довгострокового планування;
- усі (особисті та сімейні) активи та борги під час обліку довгострокових потреб;
- ймовірність, що членам сім'ї може знадобитися фінансова підтримка в довгостроковій перспективі.

Своєчасно **змінювати** довгострокові плани за потреби.

Упевнено втілювати плани в життя.

Цінувати, коли вдається досягнути запланованого результату та виконати фінансову ціль.

Планування на випадок смерті

Розуміти важливість планування на випадок смерті, включаючи фінансові потреби матеріально залежних осіб, завчасно прийняти рішення про те, як мають бути розподілені між спадкоємцями витрати, борги та активи, що залишаться після смерті особи (написати заповіт, якщо це потрібно).

Скласти відповідні плани, щоб покрити поточні витрати матеріально залежних осіб на проживання, а також організувати розподіл між спадкоємцями витрат, боргів та активів, що залишаться після смерті особи, та перевіряти їх час від часу.

Оформити спеціалізовані заповіжні фінансові інструменти саме на такі випадки.

Мати мотивацію враховувати довгострокові фінансові потреби матеріально залежних осіб

2.6. ВИХІД НА ПЕНСІЮ

Базові компетентності

Мати уявлення про чинну систему пенсійного забезпечення в Україні.

Розуміти, чому:

- важливо обмірковувати способи забезпечення добробуту та фінансової стійкості після досягнення пенсійного віку;
- доцільно починати заощаджувати на пенсію з молодого віку.

Планувати шляхи забезпечення стійкого фінансового стану після досягнення пенсійного віку.

Ураховувати під час складання планів на пенсію всі ресурси та фінансові зобов'язання, що можуть виявитися релевантними.

Позитивно ставитися до життя на пенсії.

Позитивно ставитися до необхідності пенсійних відрахувань.

Упевнено брати на себе відповідальність за життя на пенсії.

Основні компетентності

Категорії пенсійних продуктів

Мати уявлення про основні типи пенсій, доступні в Україні, у тому числі недержавні.

Знати, хто має право на державну пенсію та який її розмір.

Намагатися отримати вигоду з пільгових схем, що заохочують пенсійні накопичення, такі як недержавне пенсійне забезпечення за участю роботодавця в разі пенсійного страхування та податкові пільги, якщо це можливо.

Бути мотивованим диверсифікувати джерела пенсійного забезпечення: забезпечити можливість отримувати як державну пенсію, так і фінансування з інших джерел (зокрема, виплати з недержавного пенсійного фонду).

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
----------------------------------	----------------------	-------------------------------------

Управління пенсійними накопиченнями

Розуміти, що важливо спланувати як фазу здійснення пенсійних виплат, так і фазу їх накопичення.

Усвідомлювати основні способи отримання доходу з пенсійного продукту після досягнення пенсійного віку.

Знати про наявні цифрові інструменти (онлайн-сервіси, мобільні додатки) для моніторингу власних пенсійних накопичень та управління ними.

Дотримуватися пенсійного плану та вносити поправки за потреби, щоб досягти очікуваного доходу в літньому віці.

Приймати активні рішення щодо управління процесом витрати пенсійних накопичень після виходу на пенсію (за потреби).

Виважено обмірковувати зміну доходів та витрат внаслідок виходу на пенсію та зміну фінансових планів.

Упевнено скласти пенсійні плани.

Цінувати важливість рівноваги між поточним рівнем життя з його витратами та метою реалізації фінансових планів у майбутньому.

Обов'язкові та добровільні пенсійні відрахування

Знати:

- різницю між добровільними та обов'язковими пенсійними відрахуваннями;
- про можливість залучення до процесу пенсійних накопичень автоматично;
- чи можлива відмова від пенсійного страхування.

Обмірковувати наслідки відмови від пенсійного страхування або вплив обов'язкових мінімальних внесків на пенсійні накопичення.

2.7. КРЕДИТ

Базові компетентності

Розуміти:

- суть кредитної угоди (поверненість, строковість, платність, забезпеченість, цільовий характер використання);
- наслідки кредитних угод для доходу, який можна буде мати в майбутньому;
- свої фінансові можливості виплатити кредит.

Знати чи вміти легко з'ясувати:

- різні доступні типи кредитів (включаючи оплату частинами, розстрочку, кредитні картки за потреби);
- призначення різних типів кредиту;
- основні переваги та недоліки кожного з них.

Використовувати кредит тільки в разі реальної фінансової потреби та після ретельного обмірковування його переваг та недоліків, усвідомлюючи усі можливі наслідки.

Здійснювати своєчасно внески за всіма кредитними зобов'язаннями.

Мати мотивацію:

- обмірковувати наслідки кредитної угоди до прийняття рішення про отримання кредиту;
- шукати альтернативні варіанти.

Упевнено вибирати відповідний кредитний продукт та відповідного надавача кредитних послуг.

Основні компетентності

Вибір кредиту

Знати, хто має право виступати кредитором (види кредиторів) та за яких підстав (відповідно до законів України):

- банки;
- небанківські фінансові установи (кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії);
- фізичні особи.

Мати уявлення про державні кредитні програми для фізичних осіб.

Орієнтуватись у видах споживчого кредиту:

- на придбання побутових товарів, житла, авто;
- короткострокові, довгострокові.

Брати кредит, тільки якщо впевнені, що в ньому є потреба та що буде змога повернути його навіть за дещо гірших умов, ніж наявні.

Упевнено вибирати відповідний кредитний продукт та відповідного кредитодавця.

Перевіряти інформацію щодо обраного кредитодавця з офіційних джерел (офіційне інтернет-представництво Національного банку України).

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
<p>Знати, що кредити бувають у готівковій та безготівковій формах.</p> <p>Знати чи вміти легко з'ясувати:</p> <ul style="list-style-type: none"> різні типи кредитів (включаючи овердрафт рахунку, кредитну картку, іпотечний кредит, споживчий, підприємницький/інвестиційний кредити, автокредит за потреби); призначення різних типів кредиту; основні переваги та недоліки кожного з них; супровідні послуги, обов'язкові для отримання кредиту, та їх вартість; види грошових зобов'язань за кредитом (проценти, комісії, страхові внески та інші платежі за надання та користування кредитом; пені, штрафи, неустойки та інші види компенсації, які застосовуються чи стягуються в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання); роль кредитних посередників. <p>Знати, що кредитний договір із кредитором – юридичною особою укладається виключно в письмовій формі – у вигляді паперового або електронного документа, що мають однакову юридичну силу.</p> <p>Знати інформацію, обов'язкову для ознайомлення перед укладенням договору про споживчий кредит.</p> <p>Знати інформацію про умови кредиту, обов'язкову до розкриття у паспорті споживчого кредиту, зокрема суму кредиту, строк, мету, спосіб отримання та погашення кредиту, розмір початкового внеску (зокрема в разі іпотечного кредиту), реальну річну процентну ставку, орієнтовну загальну вартість кредиту.</p> <p>Розуміти методи погашення кредитів (погашення основної суми боргу рівномірними частинами та ануїтетні платежі) і сплати кредитних платежів (регулярно та нерегулярно).</p> <p>Знати про можливість реструктуризації кредитної заборгованості в разі виникнення труднощів із погашенням кредиту.</p> <p>Бути обізнаним щодо порядку рефінансування кредиту, а також щодо консолідації кредитної заборгованості (за можливості) у разі наявності значної кількості кредитних договорів.</p> <p>Знати права позичальника за договором про споживчий кредит.</p>	<p>Уміти порівняти кредити різних кредиторів на підставі кредитних калькуляторів та істотних характеристик для послуг споживчого кредитування (на вебсайтах кредиторів).</p> <p>Вимагати та перевірити інформацію від кредитного посередника (за умови його участі в угоді).</p> <p>Перед укладенням кредитного договору про надання споживчого кредиту вимагати паспорт споживчого кредиту.</p> <p>Перевіряти повноту паспорта споживчого кредиту, його відповідність змісту проекту договору, а також порядок повернення кредиту і сплати процентів у вигляді графіка платежів.</p> <p>Вивчати проект договору заздалегідь до його підписання.</p> <p>Здійснювати своєчасно внески за всіма кредитними зобов'язаннями.</p> <p>Відмовляти кредиторів у сплаті будь-яких платежів, не зазначених у кредитному договорі.</p> <p>Вміти користуватися пільговим періодом за кредитним продуктом (за наявності).</p> <p>Контролювати інформацію про стан заборгованості під час здійснення чергового місячного платежу.</p> <p>Ретельно зберігати документи, пов'язані з кредитом:</p> <ul style="list-style-type: none"> власний примірник договору та паспорт споживчого кредиту; усі квитанції, платіжки, рахунки та аналогічні документи щодо отримання та обслуговування кредиту. 	<p>Розумно обирати суму кредиту з огляду на фінансові можливості для сплати обов'язкових платежів без істотного навантаження на родинний бюджет.</p> <p>Брати до уваги не суму кредиту, а загальні витрати за кредитом.</p> <p>Уважно вивчати всі умови кредитного договору, що підписується, особливо ті, що стосуються сум, умов та строків платежів.</p> <p>Вимагати отримання власного примірника договору одразу після підписання.</p> <p>Користуватись і відстоювати свої права позичальника, надані законами України.</p> <p>Уживати заходів для реструктуризації боргу в разі погіршення матеріального стану.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
<p>Знати права кредитодавця за договором про споживчий кредит, зокрема право:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відмови від надання кредиту; • вимоги дострокового погашення кредитної заборгованості; • відступлення права вимоги за договором; • здійснювати колекторську діяльність або залучити колекторську компанію для врегулювання простроченої заборгованості. 		
Управління кредитними зобов'язаннями		
<p>Розуміти, що важливо прагнути сплачувати більше, ніж мінімальний обов'язковий платіж за кредитом, або повністю погасити кредитну заборгованість у найкоротші строки (пільговий період).</p> <p>Знати, що не можна відмовитися від кредиту на придбання житла після укладення договору, оскільки кредит забезпечено іпотекою нерухомості, а договір нотаріально посвідчено.</p> <p>Усвідомлювати ризики оформлення нових кредитів на рефінансування попередніх кредитів.</p> <p>Усвідомлювати, що потрібно і далі виконувати зобов'язання за кредитним договором, якщо банк став неплатоспроможним.</p>	<p>Виплачувати максимально можливі суми за короткостроковим кредитом або в разі кредиту на рефінансування.</p> <p>Аналізувати загальну фінансову вигоду від дострокової виплати кредиту (якщо можливо) та приймати усвідомлене рішення зробити її, якщо кошти дають таку змогу.</p> <p>Приймати рішення про оформлення кредиту та керувати всіма кредитними зобов'язаннями у межах бюджету.</p> <p>Оцінювати загальну вартість кредиту.</p>	<p>Упевнено керувати кредитними зобов'язаннями.</p> <p>Бути мотивованим вчасно погашати заборгованість, щоб формувати власну позитивну кредитну історію, та аналізувати доцільність дострокового погашення кредиту для мінімізації загальних витрат.</p>
Кредити для поточних потреб		
<p>Уміти відрізнити випадки використання кредиту для збільшення майбутнього добробуту та кредиту для поточних потреб.</p>	<p>Ураховувати можливості генерувати або збільшувати дохід чи добробут після ухвалення рішення про кредит.</p>	
Ризики отримання кредиту		
<p>Усвідомлювати, що серед потенційних негативних наслідків кредиту може бути дефіцит поточного доходу, потреба в оптимізації витрат на поточне споживання.</p> <p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • чи потребує кредит забезпечення, та вміти оцінити переваги та недоліки такого кредиту; • чому важливо розуміти реальну річну проценту ставку за кредитом і чи є ця ставка фіксованою чи змінюваною; • з чого складається загальна вартість кредиту. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • важливість знати дату повернення (виплати) кредиту; • ризики та переваги користування послугами кредиторів різних видів; • ризики звернення до кредиторів, що не мають відповідної ліцензії регулятора. <p>Бути обізнаним про ризики, пов'язані з кредитом в іноземній валюті.</p>	<p>Вибирати кредитні продукти з обережністю (якщо було вирішено взяти кредит), ураховуючи такі фактори, як відсоткову ставку, повну вартість кредиту та розмір обов'язкового платежу.</p> <p>Усвідомлено вибирати вид забезпечення за кредитом (якщо вимагається):</p> <ul style="list-style-type: none"> • застава; • гарантія; • порука. <p>Оцінювати ризики, вигоди та потенційні наслідки звернення до конкретного кредитора.</p> <p>Обирати тип кредиту з найменшою реальною річною процентною ставкою або найбільш оптимальною загальною вартістю.</p>	<p>У дозволений законодавством України термін відмовитись або розірвати кредитний договір у разі незадоволення умовами кредитної угоди або настання сприятливих життєвих обставин.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Овердрафт		
<p>Розуміти, що загальний обсяг доступних для витрачання грошей (баланс) на банківському рахунку може включати встановлений овердрафт.</p> <p>Усвідомлювати, що овердрафт є формою кредиту, яка може спричинити витрати і має бути виплачена.</p> <p>Знати, що особливістю овердрафту є автоматичне списання коштів, які надійшли на рахунок незалежно від їх цільового призначення, у рахунок погашення заборгованості.</p>	<p>Мати на меті підтримання позитивного банківського балансу під час дотримання запланованого бюджету.</p>	<p>Відповідально ставитися до овердрафту на рахунок та його наслідків.</p>
Легкий доступ до кредитів з високою вартістю		
<p>Усвідомлювати, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> маркетингові ходи та спрощені процеси отримання позики, особливо коли кредит надається онлайн, можуть спричинити прийняття невважених рішень щодо отримання кредиту та невиправдані витрати з бюджету; кредитні пропозиції з початковим безпроцентним періодом можуть містити відсоток у наступних періодах кредитування; усі пропозиції на зразок “купи зараз, плати потім” є формою кредиту. 	<p>Ураховувати витрати за кредитом та вартість товару після ухвалення рішення про купівлю товару в кредит.</p> <p>Ретельно обмірковувати ймовірність того, що вдасться виплатити кредит у безпроцентний (пільговий) період, і якщо ні – то якими будуть наслідки.</p>	<p>Упевнено відхилити небажаний кредит, пропонування під час покупки.</p>
Кредитна історія та кредитний рейтинг		
<p>Усвідомлювати, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> такі види доходу, як бонуси, непередбачені доходи чи подарунки не враховуються під час розрахунку доходу позичальника; кредитори мають право отримати інформацію від позичальника та звертатися до бюро кредитних історій; позитивна кредитна історія та високий кредитний рейтинг можуть збільшити ймовірність отримання кредиту та зменшити витрати за ним; методи формування кредитного рейтингу можуть змінюватися з часом. <p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> які фактори враховуються для формування кредитного рейтингу позичальника; де та як отримати інформацію про особисту кредитну історію та до кого звернутися у разі її невідповідності. 	<p>Запитувати, яка інформація враховується кредитором для оцінки кредитоспроможності позичальника.</p> <p>Ураховувати те, як деякі дії та моделі поведінки можуть вплинути на кредитний рейтинг (включаючи за потреби дії, які відстежуються за допомогою великих даних).</p> <p>Робити кроки для поліпшення кредитного рейтингу, якщо це потрібно.</p> <p>Стежити за відповідністю інформації про особисті дані в бюро кредитних історій.</p>	<p>Бути мотивованим мати позитивну кредитну історію як позичальника.</p> <p>Упевнено звертатися щодо актуалізації та виправлення невідповідного відображення особистої інформації в бюро кредитних історій.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
----------------------------------	----------------------	-------------------------------------

Поручителі та застава

Знати, що деякі кредити передбачають залучення поручителя, який зобов'язується погасити кредит у разі неплатоспроможності позичальника.

Усвідомлювати:

- цивільно-правову відповідальність позичальника та поручителя у разі несплати за кредитом;
- міжособистісні та соціальні наслідки звернення до когось із проханням стати поручителем за кредитом.

Ураховувати соціальні та фінансові наслідки залучення іншої особи як поручителя.

У разі прийняття рішення стати поручителем для іншої особи **розраховувати та планувати** потенційне збільшення фінансового навантаження на особистий або сімейний бюджет до повного погашення нею кредиту.

Перегляд умов кредитного договору

Знати, що умови кредитного договору можуть бути переглянуті за згодою сторін або за рішенням суду.

Робити кроки, щоб бути поінформованим про зміни на ринку та обмірковувати можливості перегляду не вигідних або непідйомних кредитних угод.

2.8. БОРГИ ТА УПРАВЛІННЯ БОРГАМИ

Базові компетентності

Розуміти, що борг – це важкий тягар не тільки особистий, але й для родини.

Визнавати прямий зв'язок між поточним рівнем заборгованості та фінансовим добробутом на поточний момент і в майбутньому.

Знати, куди звернутися за допомогою щодо зменшення боргового тягара (якщо потрібно).

Робити завчасні дії, щоб уникнути проблем із боргами або мінімізувати їх.

Не допускати накопичення боргів – особистих та родини.

Мати мотивацію не перетворювати свої позики на боргові тягари.

Упевнено врегульовувати боргові питання з кредиторами.

Основні компетентності

Заборгованість, пов'язана з несвоєчасною сплатою платежів

Знати, як управляти платежами за боргами.

Розуміти, що:

- борги можуть зростати, якщо не оплачувати рахунки вчасно та постійно користуватися кредитами на поточні потреби;
- як правило, прострочена оплата рахунків та кредитів тягне за собою додаткові витрати.

Надавати пріоритет оплаті рахунків та виплат за кредитом перед не обов'язковими витратами.

Робити кроки для уникнення прострочення виплат навіть в умовах зміни життєвих обставин.

Брати на себе відповідальність за борги та їх обслуговування.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Труднощі з погашенням боргу		
<p>Знати, куди звернутися у разі виникнення проблемних боргів.</p> <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> що окремим борговим зобов'язанням потрібно віддавати пріоритет перед іншими, якщо їх не вдається обслуговувати; наслідки невиклати кредиту із забезпеченням; що у споживачів є права та зобов'язання з виплати боргу. 	<p>Інформувати кредиторів про неможливість здійснити кредитний платіж згідно з погодженим графіком.</p> <p>Взаємодіяти з кредиторами щодо реструктуризації боргу.</p>	<p>Упевнено обговорювати з кредиторами, колекторами та фінансовими консультантами питання щодо обслуговування боргу і виплати за ним.</p>
Управління боргом та кредитна історія		
<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> важливість дотримання співвідношення між (сімейним або особистим) боргом та доходом; вплив невиклати боргу на кредитну історію та кредитний рейтинг позичальника. 	<p>Приймати обґрунтоване рішення, чи варто брати кредит, щоб погасити поточні борги.</p>	<p>Уникати прострочень та непогашень власних боргів для збереження позитивної кредитної історії.</p>

3. РИЗИКИ ТА ВИНАГОРОДА

3.1. ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКУ

Базові компетентності

Усвідомлювати, які фінансові ризики притаманні фінансовим продуктам, послугам, рішенням, пов'язаним з управлінням особистими чи сімейними фінансами.

Розуміти, що певними ризиками можна управляти – усунути або мінімізувати негативні наслідки від їх реалізації.

Знати, які фінансові ризики можна застрахувати.

Зважувати суттєві зовнішні фактори, здатні вплинути на особистий фінансовий добробут.

Бути мотивованим до визначення свого рівня толерантності до ризиків.

Упевнено виробляти власну оцінку ризиків, не піддаючись надмірному впливу маркетингу чи новинних повідомлень.

Уникати тенденції оцінювати ймовірність настання ризику на підставі прикладів поведінки інших людей.

Основні компетентності

Джерела ризиків

Усвідомлювати:

- фінансові наслідки довголіття;
- ризик залежності від доходів інших людей;
- можливість впливу політичної, економічної та фінансової невизначеності на інвестиційні портфелі;
- у яких випадках зовнішні потрясіння (наприклад, екстремальні природні умови, катастрофи, тероризм) можуть спричинити фінансові наслідки.

Знати:

- що відсутність страховки на випадки, які потребують значних фінансових витрат, несе великий ризик;
- чому, незважаючи на малу ймовірність, важливо страхувати випадки, які потребують великих фінансових витрат.

Усвідомлювати (потенційні) ризики, пов'язані з фінансовими продуктами, що включають:

- недоцільний вибір фінансових продуктів;
- використання продуктів з плаваючою процентною ставкою;
- вкладення з фіксованими відсотковими ставками за умов мінливих відсоткових ставок;
- вибір продуктів в іноземній валюті.

Оцінювати ризики, пов'язані з прийняттям індивідуальних рішень та життєвим вибором.

Зважувати ризики значних проєктів та покупок.

Брати до уваги

- ризики, пов'язані зі зміною обставин, включаючи втрату роботи чи збільшення витрат;
- ризик часткової або повної втрати сімейного доходу через хворобу, непрацездатність чи смерть члена сім'ї;
- ризики, властиві різним фінансовим продуктам.

Страхувати ризики, які передбачають великі фінансові витрати.

Бути мотивованим до зниження ризиків.

Упевнено приймати обдумані рішення, коли ризики стають очевидними.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
3.2. ФІНАНСОВИЙ РЕЗЕРВ І СТРАХУВАННЯ		
Базові компетентності		
<p>Усвідомлювати, що доступність даних та інша інформація здатні допомогти оцінити ризики.</p> <p>Знати, як:</p> <ul style="list-style-type: none"> створити фінансовий резерв (“фінансову подушку безпеки”), такий як заощадження на випадок непередбачених обставин; розрахувати, скільки часу знадобиться на створення фінансового резерву (“фінансової подушки безпеки”), здатного покрити витрати протягом трьох – шести місяців. 	<p>Застосовувати знання та доступну інформацію для оцінки ризиків.</p> <p>Мати фінансовий резерв на випадок непередбачених обставин (“фінансову подушку безпеки”) чи план щодо його створення.</p>	<p>Бути мотивованим до аналізу доступної інформації під час розгляду ризиків.</p> <p>Бути мотивованим до:</p> <ul style="list-style-type: none"> створення фінансового резерву (“фінансової подушки безпеки”); придбання страховки на випадок несприятливих подій або їх результатів з фінансовими наслідками (за потреби).
Основні компетентності		
Вибір страхової послуги		
<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> що деякими ризиками можна управляти і без страхового поліса; наслідки страхування одного й того самого майна в різних страховиків. <p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> призначення страхових продуктів; випадки, коли страхування є правовим зобов’язанням. 	<p>Розраховувати страхові вигоди у випадку встановлення страхових ризиків (співвідношення страхових виплат та оплати за послугу).</p> <p>Використовувати відповідні страхові продукти.</p> <p>Перевіряти через певні проміжки часу, чи забезпечує страховий поліс, як і раніше, адекватне покриття.</p> <p>Знайти відповідне страхування (за потреби).</p> <p>Порівнювати ціни та умови на однакові страхові продукти у різних компаніях.</p>	<p>Бути мотивованим управляти ризиками як за допомогою страхового полісу, так і без нього, відповідно до власних фінансових потреб та планування.</p>
Державна підтримка		
<p>Знати, за яких обставин уряд надаватиме державну соціальну допомогу в разі виникнення фінансових труднощів.</p>	<p>Створити та підтримувати фінансовий резерв (“фінансову подушку безпеки”) за допомогою заощаджень, а також інших фінансових продуктів (за потреби).</p>	<p>Бути мотивованим самостійно забезпечити себе та сім’ю в разі виникнення фінансових труднощів і не сподіватися тільки на державну соціальну допомогу.</p>
Особливості окремих страхових продуктів		
<p>Розуміти роль страхових послуг в управлінні ризиками.</p> <p>Знати, що таке майнове страхування, особисте страхування та страхування відповідальності.</p> <p>Розуміти різницю між страховиком, страхувальником, застрахованою особою та вигодонабувачем.</p>	<p>Перевіряти, чи має страхова компанія відповідну ліцензію.</p> <p>Уміти правильно обрати умови та застрахувати власне здоров’я на випадок хвороби та від нещасного випадку.</p>	<p>Уміти правильно обрати страховика, не нехтувати відгуками у відкритих ресурсах щодо діяльності страхової компанії, особливо в частині виплати страхового відшкодування.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • види обов'язкового та добровільного страхування; • найпоширеніші види особистого страхування; • що є медичні показання, які позбавляють особу можливості укласти договір медичного страхування; • відмінності страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів ("автоцивілка"), КАСКО та обов'язкового полісу страхування цивільної відповідальності перед третіми особами (ОСЦПВ). <p>Знати істотні умови договору КАСКО, що впливають на вартість полісу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знос авто; • застосування розбивки страхового платежу; • франшиза; • терміни повідомлення про страховий випадок; • водійський стаж; • розмір страхової суми; • умови відновлення застрахованого авто. <p>Знати, що таке "європротокол" і його призначення.</p> <p>Розуміти, від чого залежить вартість страхування майна (вид майна, технічні характеристики, розмір страхових сум, термін страхування, розмір франшизи).</p> <p>Знати, що таке франшиза, її види.</p> <p>Знати, що договір страхування може укладатись як у паперовій, так і в електронній формах.</p> <p>Усвідомлювати, що за страховою послугою обов'язки є в кожній стороні.</p> <p>Знати перелік документів, потрібних для подання страховикові, щоб отримати відшкодування.</p> <p>Розуміти пряму залежність вартості страхового договору (поліса) від переліку доступних послуг за цим полісом та розміру страхового відшкодування.</p> <p>Усвідомлювати, що страхові внески не повертаються, якщо за період дії страхового поліса страховий випадок не настане.</p> <p>Розуміти, що страхова компанія порушила права страхувальника, якщо вона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • не приймає рішення про виплату або порушує строки прийняття рішення, визначені умовами договору; • не проводить виплату (у повному обсязі або частково) після прийняття такого рішення. 	<p>Розрізняти "автоцивілку", КАСКО і ОСЦПВ та оформляти їх залежно від обставин.</p> <p>Звертати увагу на винятки, які не покриваються страховим захистом.</p> <p>Пам'ятати про можливе застосування франшизи під час виплати страхового відшкодування.</p> <p>Перевірити наявність у будь-якому договорі страхування таких істотних умов договору:</p> <ul style="list-style-type: none"> • предмет договору страхування; • перелік страхових випадків; • розмір грошової суми, у межах якої страховик зобов'язаний провести виплату в разі настання страхового випадку (страхова сума); • розмір страхового платежу і строки його сплати; • умови здійснення страхової виплати; • причини відмови у страховій виплаті; • права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору. <p>Дотримуватися порядку дій під час настання страхового випадку, які є критичними для отримання страхового відшкодування.</p>	<p>Бути вмотивованим до:</p> <ul style="list-style-type: none"> • страхування на випадок втрати працездатності та власного майна; • використання певних програм медичного страхування через їх переваги (фінансовий захист життя, збереження коштів, особливий порядок спадкування). <p>Уважно ознайомлюватись із договором страхування і ставити питання страховому агенту/брокеру щодо незрозумілих умов договору та їх законності.</p> <p>Самостійно дбати про своє здоров'я, щоб мати доступ до медичного страхування.</p> <p>Не піддаватися прагненню зекономити на страховому полісі через негативні наслідки для себе (менша страхова премія, часткова компенсація).</p> <p>Бути мотивованим, вимагати від страховика застосування законної пільги для оформлення "автоцивілки".</p> <p>Уникати випадків, які можуть стати підставами для відмови страховика у здійсненні страхових виплат або страхового відшкодування.</p> <p>Сміливо звертатися до страхової компанії в разі виникнення проблем чи питань та до Національного банку України, якщо відповідь чи пояснення страхової компанії не задовольнили.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
3.3. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ І ВИНАГОРОДА		
Базові компетентності		
<p>Знати, якщо є висока ймовірність отримати дохід від інвестицій, то водночас є велика ймовірність понести значні втрати.</p>	<p>Розпізнавати потенційні фінансові ризики та вигоди прийнятого рішення.</p>	<p>Не дозволяти високим винагородам впливати на власні фінансові рішення, перш ніж буде взято до уваги пов'язані з ними ризики.</p>
Основні компетентності		
Зв'язок між ризиком і винагородою		
<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • співвідношення між ризиком та потенційною винагородою; • користь диверсифікації інвестицій. 	<p>Порівнювати ризики та винагороди, які відповідають різним фінансовим продуктам.</p> <p>Брати до уваги необхідність зростання активів та фінансової безпеки під час розгляду ризиків інвестування.</p>	<p>Диверсифікувати ризики та інвестиції.</p> <p>Сміливо відмовлятися від потенційного доходу за умови високого рівня ризику.</p>

4. ФІНАНСОВИЙ ЛАНДШАФТ

4.1. РЕГУЛЮВАННЯ І ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Базові компетентності

Знати:

- органи державної влади, які є регуляторами фінансових ринків в Україні та розуміти їх роль;
- що захист прав споживачів фінансових послуг здійснюють Національний банк України та Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку в межах своїх компетенцій;
- що захист прав вкладників здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Розуміти:

- що обов'язок надавачів фінансових послуг – добросовісна поведінка з клієнтами та партнерами;
- що надавачі фінансових послуг також мають права у взаємовідносинах зі споживачем.

Усвідомлювати, що деякі фінансові послуги можуть бути “вдавано подібними” до фінансових послуг та надаватися з порушенням законодавства України, а також містити ознаки “фінансової піраміди”.

Перевіряти, перш ніж

придбати товар або послугу, що діяльність постачальника фінансових послуг регулюється відповідними регуляторними положеннями та належним чином контролюється відповідними регуляторами.

Бути готовим до відмови надавача фінансових послуг у встановленні ділових відносин з об'єктивних причин.

Звертати увагу:

- на інформацію про порушення постачальником фінансових послуг чинних регуляторних положень або про несправедливе поводження з клієнтами;
- на зміни фінансового регулювання та їх потенційний вплив.

Бути мотивованим

до вибору відповідного та надійного постачальника фінансових послуг.

Упевнено орієнтуватися

в основних правах споживача фінансових послуг (переддоговірне інформування, відмова від договору, інформування та зміна умов під час користування послугою, нарахування пені та штрафів, продовження строку дії вкладу, використання персональних даних).

Основні компетентності

Скарги

Усвідомлювати роботу механізмів відшкодування збитків від незадовільної послуги або продукту.

Знати, як звернутися з питань користування фінансовим продуктом чи послугою або зі скаргою на надавача фінансової послуги до відповідного регулюючого органу.

Подавати скаргу у відповідні органи (за потреби).

Упевнено судити про рівень обслуговування та захисту, наданих постачальником фінансових послуг.

Бути готовим вимагати відшкодування, якщо є порушення.

4.2. ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Базові компетентності

Знати, що споживачі фінансових послуг мають права та обов'язки.

Розуміти, що деякі аспекти захисту споживачів ґрунтуються на взятті до уваги споживачем наданої інформації.

Дотримуватися своїх обов'язків споживача фінансових послуг.

Зберігати:

- звіти, договори, записи розмов та дій, які можуть стосуватися порушень у поводженні з клієнтами з боку постачальників фінансових послуг;
- платіжні документи, що підтверджують виконання обов'язків споживача.

Користуватися своїми правами споживача фінансових послуг

та **відстоювати** їх за потреби.

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Основні компетентності		
Знати та розуміти права та обов'язки споживачів фінансових послуг.	Інформувати надавача фінансових послуг про зміни в своєму статусі (особистому, фінансовому).	
Знати та розуміти права та обов'язки споживачів фінансових послуг, які потрапили в скрутне фінансове становище.	Бути впевненим у тому, що кредитори мають необхідну інформацію про всі наявні фактори, здатні впливати на виплати за рахунками. Звертатися до кредитора, якщо є потреба відстрочити певні рахунки (за можливості).	У разі втрати можливості виконувати зобов'язання не ігнорувати надавача фінансових послуг та його вимоги, а вести переговори.
Розуміти обов'язки поручителя за договором поруки або договором про надання фінансової послуги.	Приймати обґрунтоване рішення про взяття на себе відповідальності стати поручителем за кредитом іншої особи.	

4.3. ОСВІТА, ІНФОРМАЦІЯ І ПОРАДИ

Базові компетентності		
Усвідомлювати, що: <ul style="list-style-type: none"> є різні джерела інформації про фінансові продукти та послуги; є доступ до якісної фінансової освіти та консультацій, у тому числі на безоплатній основі, у сфері управління особистими фінансами; деякі освітні ресурси, джерела інформації та консультації можуть бути упередженими. 	Робити все для того, щоб бути добре поінформованим та обізнаним споживачем фінансових послуг. Перевіряти отриману інформацію про фінансові продукти в різних незалежних джерелах, формувати критичне фінансове мислення.	Бути впевненим у своїй можливості розпізнати надійні освітні ресурси, джерела інформації та пропозиції консультаційних послуг у сфері фінансів. Сміливо звертатися за порадами та консультацією до фахівців із фінансових послуг.

Основні компетентності		
Фінансова освіта/фінансова грамотність		
Знати , що є можливість та потреба постійно підвищувати свій рівень фінансової грамотності. Усвідомлювати , що від рівня фінансової грамотності залежить рівень особистого, родинного та суспільного добробуту.	Формувати: <ul style="list-style-type: none"> звичку до постійного навчання з метою підвищення рівня своєї фінансової грамотності та фінансового добробуту; індивідуальні стратегії мінімізації перешкод щодо підвищення рівня особистого або родинного фінансового добробуту. 	Бути мотивованим: <ul style="list-style-type: none"> вивчати фінансові питання та критично оцінювати джерела отриманої інформації; розмовляти зі своїми дітьми про фінансові питання.
Фінансова консультація		
Знати , де знайти інформацію з фінансових питань. Усвідомлювати: <ul style="list-style-type: none"> роль незалежних фінансових консультацій та знати, де і коли вони можуть знадобитися; що думки консультантів можуть відрізнятися. 	З користю застосовувати інструменти, призначені для надання інформації, та звертатися за фаховими консультаціями під час ухвалення фінансових рішень. Використовувати незалежні джерела інформації та (за потреби) отримати професійні фінансові консультації.	Упевнено застосовувати власний досвід перед прийняттям фінансових рішень. Бути мотивованим знаходити додаткову інформацію або звертатися до незалежного фінансового консультанта (за потреби).

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Обговорення фінансових питань		
Усвідомлювати користь обговорень фінансових питань із широким колом довірених осіб (без зазначення фінансової або особистої секретної інформації).	Обговорювати фінансові питання з сім'єю та друзями відкрито та чесно. Обговорювати поточні грошові питання із професіоналами.	Упевнено: <ul style="list-style-type: none"> • обговорювати з іншими фінансові питання; • робити усвідомлені та виважені висновки з різноманітних пропозицій та рекомендацій.

4.4. ФІНАНСОВІ ПРОДУКТИ І ПОСЛУГИ

Базові компетентності

Бути обізнаним про наявність різних типів фінансових продуктів та послуг (у тому числі наданих у цифровій/дистанційній формі). Знати , які характеристики найважливіше враховувати під час вибору фінансових продуктів та послуг.	Активно шукати інформацію з важливими характеристиками фінансових продуктів під час вибору фінансових послуг/продуктів. Вибирати та використовувати відповідні фінансові продукти та послуги (у тому числі, що надаються в цифровій/дистанційній формі).	Упевнено приймати рішення щодо використання традиційного або нового типу фінансового продукту чи послуги.
--	---	--

Основні компетентності

Характеристика фінансових продуктів і послуг		
Знати про вимоги чинного законодавства України щодо використання фінансових продуктів та послуг. Знати , що відповідність фінансового продукту або послуги споживачеві залежить від цілого ряду особистих (сімейних) факторів, зокрема економічних, культурних, етичних чи релігійних особливостей життя споживача. Бути обізнаним: <ul style="list-style-type: none"> • щодо постачальників фінансових послуг, які пропонують відповідні продукти у певній місцевості або онлайн-послуги; • що окремі фінансові продукти розробляються відповідно до культурних, етичних або релігійних критеріїв. 	Періодично переглядати відповідність використовуваних фінансових продуктів власним потребам. Вимагати високоякісні продукти та послуги. Прагнути вибрати фінансові продукти або послуги, що відповідають особистим уподобанням, економічним, культурним, етичним чи релігійним чинникам.	Упевнено <ul style="list-style-type: none"> • задавати постачальникам фінансових послуг запитання про їх продукти та послуги; • оцінювати рівень довіри до конкретного постачальника фінансових послуг; • вести з постачальниками фінансових послуг переговори про умови їх надання (за потреби).

Пропозиції від нефінансових організацій

Бути обізнаним: <ul style="list-style-type: none"> • що низка фінансових продуктів (наприклад, заощадження, кредити або платіжні послуги) можуть надаватися не тільки фінансовими організаціями; • про потенційні ризики використання неофіційних продуктів (способи їх мінімізації, за потреби). 	Звертати увагу на релевантні фінансові продукти та послуги, що пропонуються нефінансовими організаціями, та приймати усвідомлене рішення про те, чи відповідають вони вашим запитам.	
--	---	--

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
----------------------------------	----------------------	-------------------------------------

Роль реклами під час вибору фінансових послуг

Усвідомлювати роль реклами у просуванні певних видів фінансових продуктів та послуг.

Знати, що фінансові послуги змінюються та розвиваються з часом.

Уживати заходів щодо підвищення об'єктивності судження про вартість рекламованого фінансового продукту чи послуги.

Шукати поради або додаткову інформацію про продукти та послуги, які здаються корисними, але незрозумілими.

Упевнено розпізнавати маніпуляції в рекламі фінансових послуг.

Формувати критичне ставлення до реклами фінансових послуг.

4.5. АФЕРИ І ШАХРАЙСТВО

Базові компетентності

Знати:

- про ризики фінансового шахрайства та обману;
- як відрізнити справжній фінансовий продукт від підробленого.

Усвідомлювати, що надзвичайно вигідні умови вкладення грошей можуть бути ознакою фінансової піраміди.

Розуміти, що користування фінансовими послугами установ, які не мають відповідних ліцензій або не надають таких документів на вимогу (фінансові установи, обмінні пункти, фінансові посередники, фонди тощо), може призвести до фінансових втрат.

Уживати практичних заходів із безпечного зберігання та використання всіх особистих даних, фінансової інформації, паролів та ПІН-кодів.

Бути мотивованим для запобігання фінансовим втратам завжди безпечніше звертатися до перевіреного надавача послуг, який має відповідні ліцензії та дозволи державних органів.

Сміливо перевіряти офіційні дозволи й ліцензії на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням фінансових послуг, управлінням активами тощо.

У разі найменшого сумніву запитувати докази справжності пропонованих фінансових продуктів, сервісів та послуг.

Основні компетентності

Персональні дані та шахрайство

Розуміти важливість збереження безпеки особистих даних, фінансової та секретної інформації, включно з паролями, кодовими словами та ПІН-кодами.

Усвідомлювати:

- що до особистої секретної інформації належать не тільки реквізити паспорта та РНОКПП, а також паролі до електронної скриньки, ПІН-код до екрану блокування телефону, кодові слова для підтвердження ідентифікації для входу до електронної пошти тощо;
- що до фінансової секретної інформації належить інформація про:
  - наявність банківських рахунків в банках;
  - пароль до особистого кабінету або інтернет-банкінгу;
  - перевірені секретні коди та/або слова;

Бути поінформованим про найпоширеніші види фінансового шахрайства та обману.

Докладати зусиль для ретельного вивчення справжності пропонованих продуктів, сервісів та послуг.

Консультуватися тільки з надійними представниками фінансових інституцій через офіційні канали комунікації.

Нікому не передавати навіть у тимчасове користування свої фінансові інструменти:

- платіжні картки;
- інші електронні платіжні засоби (фітнес-браслети, каблучки);

Визнавати помилковість попередніх рішень або дій, якщо виявився втягнутим у аферу чи шахрайство.

Бути мотивованим ознайомитися з необхідним обсягом інформації, щоб навчитися уникати шахрайства та обману.

Рішуче припиняти комунікацію щодо отримання послуги/товару, якщо інша сторона запитує секретну інформацію фінансового або особистого характеру, яка об'єктивно не потрібна для звичайної операції з купівлі-продажу (CVV/CVV2/CVC2-код картки, одноразовий

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
<ul style="list-style-type: none"> ◦ коди підтвердження для здійснення фінансових операцій; ◦ ПІН-код та CVV/CVV2/CVC2-коди до електронних платіжних засобів; ◦ баланс платіжних рахунків тощо. <p>Розуміти, що секретні фінансові та особисті дані, що стали відомі сторонній (навіть знайомій) особі, можуть бути використані нею для здійснення шахрайських операцій із коштами.</p> <p>Знати ознаки фішингових сайтів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • мобільні пристрої з функцією безконтактної оплати. <p>Регулярно або негайно в разі підозри компрометації змінювати паролі, ПІН-коди та ключі до інтернет-банкінгу, особистих кабінетів, карток/рахунків, мобільних та платіжних пристроїв.</p> <p>Відзивати дозволи на обробку своїх персональних даних установами, організаціями або третіми особами після завершення необхідного терміну для здійснення певної операції з надання фінансової послуги.</p> <p>Здійснювати платіжні операції виключно на перевірених сайтах та не переходити для оплати чи отримання коштів за посиланнями, які окремо надсилаються другою стороною нібито для зручності. Вміти створювати надійні паролі.</p>	<p>пароль, пароль до особистого кабінету).</p> <p>Звертати увагу на надійність та достовірність інтернет-адреси порталу, через який здійснюється надання послуги або продаж товару. Одразу припиняти роботу з таким порталом у разі підозри у фішингу.</p>
Повідомлення про афери й шахрайство		
<p>Знати, куди повідомляти в разі виникнення підозр про випадки шахрайства чи обману.</p>	<p>Повідомляти в разі виникнення підозри про випадки шахрайства або обману компетентних осіб.</p>	<p>Упевнено повідомляти відповідні установи, якщо видно ознаки шахрайства чи обману.</p>
Джерела інформації		
<p>Знати компетентні джерела (портали, сайти відповідних державних органів та асоціацій), які поширюють інформаційно-навчальні матеріали щодо захисту від шахрайських операцій.</p>	<p>Самостійно шукати та регулярно ознайомлюватися з актуальною інформацією експертів із захисту від шахрайських операцій (служби безпеки банків, платіжні сервіси, кіберполіція).</p>	<p>Удосконалювати та оновлювати власні знання щодо захисту від шахрайських операцій.</p>
4.6. ПОДАТКИ І ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ		
Базові компетентності		
<p>Розуміти, з якою метою здійснюється збір податків та як використовуються зібрані кошти.</p>	<p>Сплачувати податки та/або вимагати повернення податку залежно від обставин.</p>	<p>Визнавати необхідність та важливість установлених податкових зборів.</p> <p>Дотримуватися податкової дисципліни.</p>

Обізнаність, знання та розуміння	Навички та поведінка	Упевненість, мотивація та ставлення
Основні компетентності		
Основні податки		
Бути обізнаним про поточні ставки основних податків.	Контролювати особисті зобов'язання та права відповідно до податкової політики держави та політики державних витрат.	Перевіряти правильність визначення бази оподаткування та суму нарахованих податків.
Податкові зобов'язання		
Знати , як перевірити статус податкових зобов'язань. Бути обізнаним про існування відстрочених податкових зобов'язань у відповідних випадках.	Ураховувати всі податкові зобов'язання під час складання бюджету та довгострокового планування.	Контролювати податки, які мають бути утримані з власного чи сімейного доходу.
Податкова знижка		
Бути обізнаним про податкові процедури, щодо різних фінансових продуктів. Бути обізнаним про податкову знижку, підстави та порядок її отримання.	Брати до уваги податкові умови під час вибору фінансових продуктів. Користуватися поверненням податків та податковими пільгами, які належать платнику податків згідно із законодавством України.	Бути вмотивованим отримати податкову знижку або податковий кредит.
4.7. ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ		
Базові компетентності		
Розуміти , як такі економічні фактори, як рецесія, висока інфляція, коливання валютного курсу можуть впливати на особистий та сімейний фінансовий добробут.	Стежити за новинами, здатними вплинути на персональну фінансову безпеку та добробут.	Бути мотивованим уносити зміни до індивідуальних фінансових планів залежно від зовнішніх факторів.
Основні компетентності		
Макроекономічний вплив		
Розуміти , що зміни політики з питань соціальних пільг, законів про зайнятість, а також пенсійні реформи можуть мати вплив на особисті фінансові рішення та плани. Знати основні організації, включаючи міжнародні, що впливають на національну економічну та фінансову системи.	Уносити зміни до індивідуального фінансового плану відповідно до оцінки впливу зовнішніх факторів.	Прогнозувати та мінімізувати ризики, що характерні для рецесії (відсутність нових кар'єрних можливостей, зниження заробітної плати/інших видів доходу, зниження/дефіцит державної підтримки тощо).
Форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили)		
Розуміти , що обставини непереборної сили (екологічні катастрофи, пандемії, війни) можуть мати значний вплив на особисті фінансові рішення та плани. Усвідомлювати , що часто настання таких обставин веде до призупинення дії страхових договорів.	Бути готовим до того, що обставини непереборної сили можуть зумовити певні зміни у функціонуванні фінансової системи (затримки платежів, зміна місцезнаходжень відділень фінустанов, зміни окремих умов фінансових договорів тощо). Мати достатній фінансовий резерв у легкодоступній та високоліквідній формі (платіжна картка, готівка) для таких випадків.	Спокійно в період нестабільності переходити на короткострокове планування особистого чи сімейного бюджету.

ДОДАТКИ

Додаток А. Глосарій

“Зелена” економіка (низьковуглецева економіка) — це економіка з низькими викидами вуглецевих сполук, яка ефективно використовує ресурси і відповідає інтересам суспільства (НБУ, Політика щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року).

Компетентність — динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність¹² (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансова культура — сукупність моделей поведінки населення у сфері управління особистими фінансами, що ґрунтуються на знаннях, ставленні, нормах суспільної моралі та етиці, цінностях, є результатом виховання, розвитку та набутого впродовж життя досвіду. На формування фінансової культури населення впливають суспільно-економічні умови, оточення, традиції, принципи взаємодії та особливості комунікації між людьми (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Особисті фінанси — сукупність грошових коштів та їх еквівалентів, якими володіє та управляє людина (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Рамка компетентностей — документ, в якому описані ключові компетентності населення (набір знань, вмінь, навичок та особливості ставлення) у сфері фінансової грамотності, управління особистими фінансами, що є основою для ухвалення відповідальних фінансових рішень, забезпечення і поліпшення добробуту (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Сталий розвиток — тривале економічне процвітання, менш залежне від використання обмежених ресурсів та експлуатації природного середовища, більш соціально інклюзивне та включає екологічний, соціальний, економічний та управлінський аспекти, які тісно взаємопов’язані (НБУ, Політика щодо

розвитку сталого фінансування на період до 2025 року).

Стратегія фінансової грамотності — документ, що визначає довгострокову візію, принципи, ключові напрями докладання зусиль та за кожним з напрямів — стратегічні цілі, шляхи їх досягнення з урахуванням потенційних викликів і бар’єрів, а також цільові індикатори, основні завдання й заходи державної політики з підвищення фінансової грамотності населення (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансова грамотність — комплекс знань, вмінь, навичок, ставлення та поведінки людини, потрібних для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень і для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту¹³ (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансове виключення (фінансова ексклюзія) — нездатність населення, наявність труднощів або небажання отримати доступ до основних фінансових послуг, що може призвести до соціального відчуження, бідності та нерівності (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансова інклюзія — (1) наявність у населення та підприємств доступу до корисних та доступних фінансових продуктів і послуг, які задовольняють їхні потреби — грошові перекази, платежі, заощадження, кредити та страхування — і надаються відповідальним та стійким способом¹⁴; (2) створення умов для залучення усіх верств населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно врегульовані та відповідають потребам населення з метою стимулювання економічного зростання країни та зменшення соціальної нерівності у суспільстві (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансова освіта — інструмент підвищення фінансової грамотності населення; процес, протягом якого поглиблюються знання фінансових концепцій, фінансових послуг, ризиків, розвиваються навички та впевненість, що сприяє ухваленню обґрунтованих

¹² Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹³ OECD (2020), OECD Council Recommendation on Financial Literacy, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>.

¹⁴ World Bank. <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview#1>.

фінансових рішень, надає розуміння, куди звернутися по допомогу та які заходи необхідно взяти, щоб поліпшити особистий фінансовий добробут¹⁵. У межах цього документу під терміном “фінансова освіта” мається на увазі базова фінансова освіта, що не передбачає підготовку професійних учасників фінансового ринку (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансова поведінка – тип поведінки населення щодо управління власними фінансами за певних обставин і умов: формування доходів, розподіл витрат, фінансове планування, управління заощадженнями, боргами, інвестиціями, ризиками. Фінансова поведінка може бути як спонтанною, так і виваженою, продуманою, цілеспрямованою. Фінансова поведінка безпосередньо пов’язана з процесом прийняття фінансових рішень з огляду на поточні умови та попередній досвід (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансова стійкість – здатність окремих людей чи домогосподарств протистояти, справлятися та відновлюватися від негативних фінансових шоків.¹⁶

Фінансове ставлення – схильність населення певним чином розпоряджатися своїми грошима, ухвалювати фінансові рішення, поглиблювати фінансові знання, що впливає на фінансову поведінку (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансовий добробут – стан матеріального забезпечення, що дає змогу людині повністю виконувати поточні та постійні зобов’язання, почуватися впевненою щодо фінансового майбутнього, приймати рішення, що дають змогу бути задоволеною життям¹⁷ (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансовий продукт – форма представлення фінансової послуги на ринку.

Фінансові вміння – здатність населення управляти особистими фінансами завдяки використанню набутих фінансових знань і навичок (вміння визначати особисті фінансові цілі, складати особистий фінансовий план та розраховувати особистий бюджет, вміння визначати напрями здійснення особистих інвестицій, вміння порівнювати фінансові продукти та обирати

найоптимальніші умови надання фінансової послуги, вміння ідентифікувати фінансові ризики) (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансові знання – обізнаність населення у сфері управління особистими фінансами, фінансового планування, бюджетування, способів заощадження та інвестування, фінансових ризиків та способів їх мінімізації, основних видів фінансових установ, видів фінансових послуг та порядку їх отримання. Фінансові знання поглиблюються упродовж життя та за допомогою освіти (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Фінансові навички – володіння засобами та методами управління особистими фінансами, що дає змогу населенню ухвалювати виважені фінансові рішення та захищати свій капітал (регулярно заощаджувати частину доходу, вчасно погашати кредити, здійснювати витрати згідно з наперед складеним бюджетом, контролювати стан власних рахунків, відстежувати динаміку своїх доходів та витрат, інвестувати заощадження, користуватися страховими послугами тощо) (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Цифрова фінансова грамотність – комплекс знань, вмінь, навичок, ставлення та поведінки населення, необхідних для ефективного здійснення будь-якої фінансової діяльності у цифровому середовищі; включає додаткові виміри порівняно з фінансовою грамотністю, такі як знання та навички у сфері цифрових фінансових послуг, розуміння цифрових фінансових ризиків та методів їх мінімізації, базові знання захисту персональних фінансових даних у цифровому середовищі, знання прав споживачів цифрових фінансових послуг та процедур забезпечення їх виконання (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

Цифрові фінансові послуги – фінансові операції з використанням цифрових технологій, включаючи електронні гроші, фінансові послуги, що надаються дистанційно, через мобільні застосунки та онлайн, без відвідування відділень банків чи небанківських фінансових установ. Найпоширеніші цифрові фінансові послуги – платіжні, розрахункові, кредитні, депозитні, страхові тощо, а також перегляд особистої фінансової інформації за допомогою цифрових пристроїв¹⁸ (НБУ, проєкт Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року).

¹⁵ OECD (2012), OECD/INFE High-level principles on national strategies for financial education, <https://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD-INFE-Principles-National-Strategies-Financial-Education.pdf>

¹⁶ OECD (2021), G20/OECD-INFE Report on supporting financial resilience and transformation through digital financial literacy, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/G20-OECD-INFE-report-supporting-resilience-through-digital-financial-literacy.pdf>

¹⁷ Consumer Financial Protection Bureau (CFPB), 2015, Financial well-being: The goal of financial education, https://files.consumerfinance.gov/f/201501_cfpb_report_financial-well-being.pdf

¹⁸ OECD (2018), G20/OECD INFE Policy Guidance on Digitalisation and Financial Literacy, <https://www.oecd.org/finance/G20-OECD-INFE-Policy-Guidance-Digitalisation-Financial-Literacy-2018.pdf>

Додаток Б. Основні нормативні акти, що регулюють надання фінансових послуг фізичним особам

- Закон України “Про банки і банківську діяльність”;
- Закон України “Про захист прав споживачів”;
- Закон України “Про іпотеку”;
- Закон України “Про кредитні спілки”;
- Закон України “Про Національний банк України”;
- Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення”;
- Закон України “Про платіжні послуги”;
- Закон України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”;
- Закон України “Про споживче кредитування”;
- Закон України “Про страхування”;
- Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”.